

เพศภาวะกับชายแดน: เรื่องเล่าของแม่ค้า
และแรงงานอพยพไทใหญ่ในช่วง
สงครามกลางเมืองในเมียนมา

Gender and Border:
Narratives of Shan Female Traders
and Labor Migrants
in the Time of Civil Wars
in Myanmar

บุศรินทร์ เลิศชวลิตสกุล
Busarin Lertchavalitsakul

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
Faculty of Social Sciences, Naresuan University

Received: 31st January 2020

Revised: 19th May 2020

Accepted: 19th May 2020

Abstract

This article aims to investigate the relationship between gender and border reflected from the narratives of the Shan traders and migrants, who crossed the borders in the areas between the Southern Shan State and Mae Hong Son Province, Northwest Thailand, from the 1980s to the mid-90s. Conflicts and fighting between Myanmar soldiers and ethnic armed troops in the said areas have transformed the borders into economic opportunities. Shan women's substitution of their families' farming by leaving home as a private sphere into dangerous 'borders', and then turning into long-distance traders was an initial practice of their shifting gender roles. Gendered strategies were again employed when encountering multiple ethnic groups' battles. They learned how to acquire intelligence and information to benefit their trade, while building trading strategies to survive as well as seeking economic benefits at the same time. Grounded from an ethnographic research supported by conversational and in-depth interviews with eleven female traders, this article illustrates that the permissive frontiers have led to Shan women's divergent social statuses between trader and labor migrant within the last five decades. The article also reflects the paradox of the border—although it represents harm from the clashes and war, it acts as a space facilitating the Shan women to cross the nation-state borders freely and to shift their social mobility and gender roles.

Keywords : Female trader, Shan, Gender, Thailand-Myanmar Borders, Trading strategy

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเพศภาวะและชายแดนของผู้ค้าขายและผู้อพยพข้ามแดนบริเวณรัฐฉานตอนใต้และจังหวัดแม่ฮ่องสอนของประเทศไทย ในช่วงทศวรรษ 1980 ถึงกลางทศวรรษ 1990 ที่สะท้อนผ่านเรื่องเล่าของผู้หญิงไทใหญ่ ความขัดแย้งและสงครามการสู้รบระหว่างทหารเมียนมาและกองกำลังชนกลุ่มน้อยในบริเวณดังกล่าวได้กลายเป็นโอกาสทางเศรษฐกิจของผู้หญิงจำนวนมากในการออกจากพื้นที่บ้าน และจากการเป็นแรงงานช่วยครอบครัวทำการเกษตรมาเป็นผู้ค้าทางไกล ซึ่งถือเป็นปฏิบัติการแรกของการปรับบทบาทด้านเพศภาวะในครัวเรือนสู่พื้นที่ห่างไกลและอันตรายของ “ชายแดน” เพศภาวะถูกปรับใช้อีกครั้งเมื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์การต่อสู้ของกองกำลังหลายกลุ่ม ที่ทำให้พวกเขาต้องหาแนวทางให้ได้ข้อมูลเพื่อคาดการณ์ทิศทางลมทางการเมือง และสร้างกลยุทธ์ทางการค้าเพื่อเอาตัวรอดและหาประโยชน์ทางเศรษฐกิจในขณะเดียวกัน จากการสัมภาษณ์เชิงสนทนาและการสัมภาษณ์เชิงลึกกับแม่ค้า 11 ราย ภายได้แนวทางการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา บทความนี้เสนอข้อค้นพบว่าความเป็นพรมแดนที่ไร้การควบคุมแบบเคร่งครัดนำไปสู่โอกาสในการปรับเปลี่ยนสถานะที่ผกผันระหว่างการเป็นผู้ค้าและแรงงานอพยพของผู้หญิงไทใหญ่ในช่วงห้าทศวรรษที่ผ่านมา และเสนอข้อถกเถียงว่าชายแดนมีลักษณะความขัดแย้ง กล่าวคือแม้ชายแดนจะมีภาพอันตรายของสงครามและการสู้รบ แต่อีกด้านหนึ่งคือโอกาสที่สนับสนุนให้ผู้หญิงไทใหญ่สามารถพลิกวิกฤตเพื่อการดำรงชีพ อีกทั้งชายแดนยังเอื้อให้พวกเขาสามารถเคลื่อนย้ายข้ามเขตแดนรัฐ-ชาติและผันเปลี่ยนสถานะทางสังคมและบทบาทเพศภาวะในเวลาต่อมา

คำสำคัญ : แม่ค้า ไทใหญ่ เพศภาวะ ชายแดนไทย-เมียนมา กลยุทธ์ทางการค้า

บทนำ

การสู้รบและความรุนแรงบริเวณพรมแดนของประเทศไทยในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เชื่อมกับรัฐฉานตอนใต้ของประเทศเมียนมาในช่วงทศวรรษ 1970 ถึงกลางทศวรรษ 1990¹ ได้กลายเป็นแรงผลักดันสำคัญให้คนไทยใหญ่จำนวนมากผันตัวมาเป็นผู้ค้าทางไกล ออกเดินทางเพื่อหาโอกาสทำมาหากินและดำรงชีพท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจของรัฐบาลทหารเมียนมาที่เริ่มในช่วงทศวรรษ 1960 บทความนี้ฉายภาพของ คนระดับล่างในพื้นที่ดังกล่าว โดยเสนอเรื่องราวชีวิต (life story) ของคนไทยใหญ่ โดยเฉพาะ ผู้หญิงจำนวนหนึ่งที่ต้องปรับเปลี่ยนเพศภาวะเมื่อเห็นช่องทางช่วยเหลือครอบครัว พวกเขา ก้าวออกจากพื้นที่บ้านในรัฐฉานใต้² ออกสู่พื้นที่สาธารณะ ด้วยการเป็นผู้ค้าทางไกลสะสม อาหาร วัตถุคิบ ตลอดจนสินค้าในชีวิตประจำวันมาขายให้กับกองกำลังทหารและพลเรือน ในพื้นที่การสู้รบ ซึ่งถือว่าเป็นผลข้างเคียงที่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้พลิกบทบาททั้งที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจ การเป็นแม่ค้ายังถือเป็นบทบาทใหม่ของผู้หญิงเอเชียในห้วงเวลาเดียวกันในพื้นที่ อื่นด้วย (ดู Kusakabe, 1999: 147; Walker, 1999: 139; Chang, 2014a: Chapter 6) ไม่เพียงเท่านั้น ผู้หญิงเหล่านี้ได้เดินทางออกจากพื้นที่ไกลบ้านไปยังบริเวณพรมแดนที่มีภาพ อันตรายและไร้กฎหมาย ยิ่งทำให้เกิดการสร้างภาพของผู้หญิงที่มีคุณสมบัติไม่เหมาะสมตาม บรรทัดฐานของสังคมประเพณีนิยม (ดู Kusakabe & Zin Mar Ou, 2007; Zhang, 2017) อย่างไรก็ตาม ผู้หญิงไทใหญ่เมื่อมีเหตุต้องออกจากบ้านและกลายเป็นแม่ค้าทางไกล ก็จำเป็นต้องสร้างทักษะและกลยุทธ์ทางการค้า เช่น การใช้วิธีแบบผู้ชาย เมื่อต้องเผชิญกับพื้นที่ที่เต็มไปด้วยความเป็นชายหรือพื้นที่สงครามและการสู้รบ หรือหาโอกาสทางการตลาดในการขาย สินค้าเฉพาะประเภทที่เป็นที่ต้องการ หรือการดำรงสถานะเป็นผู้ค้ารายย่อย (small-scale

¹ ผู้วิจัยใช้คริสต์ศักราชแทนพุทธศักราชเพื่อเทียบเคียงเหตุการณ์ในประเทศไทยและต่างประเทศให้ตรงกัน

² ผู้วิจัยใช้การแบ่งพื้นที่รัฐฉานตามหลักการบริหารของประเทศเมียนมาที่ระบุในรัฐธรรมนูญ ค.ศ. 2008 และมีผลบังคับใช้ในปี 2014 ดังนี้ รัฐฉานแบ่งออกเป็นพื้นที่ 3 ส่วน คือ 1. รัฐฉานตอนเหนือ ประกอบด้วย 7 อำเภอ (districts) คือ ลำเสี้ยว (Lashio) จ๊อกเม่ (Kyaukme) หมูเจ (Muse) ลักไค่ (Laukkai) เม็ง มิด (Möng Mit) โทปาง (Hopang) และ หมากมาง (Markmang) โดยมี 24 เมือง (township) เป็นหน่วยการเมืองย่อย 2. รัฐฉานตอนใต้ ประกอบด้วย 3 อำเภอ คือ ตองจี (Taunggyi) ลอยแหลม (Loilem) และกลางเคอ (Langkhur) มี 21 เมืองย่อย และ 3. รัฐฉานตะวันออก ประกอบด้วย 3 อำเภอ คือ เชียงตุง (Kengtung) เม็ง หัต (Möng Hhat) และท่าซี้เหล็ก (Tachilek) และมีเมืองย่อย 10 เมือง (S.H.A.N., 2014)

trader) หรือผู้ค้าสินค้าเบ็ดเตล็ด (petty trader) ไม่เป็นคู่แข่งกับผู้ค้ารายใหญ่หรือที่มีทุนมากกว่าที่ส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย ตลอดจนใช้ความเป็นชาติพันธุ์ไทใหญ่ในการค้าขาย ดังนั้นบทความนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงการที่ผู้หญิงไทใหญ่มองชายแดนเป็นโอกาสและทำให้ชายขอบกลายเป็นพื้นที่สำหรับการทำมาหากินและหากำไรได้ (Harris, 2013; Zhang, 2017)

บทความนี้มีวัตถุประสงค์และคำถามหลัก 2 ประการคือ ประการแรก เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดชายแดนและเพศภาวะผ่านเรื่องราวชีวิตของแม่ค้าไทใหญ่จำนวนหนึ่ง ภายใต้คำถามว่าชายแดนส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนเพศภาวะในพื้นที่ การสู้รบและความรุนแรงอย่างไร ประการที่สอง เพื่อชี้ว่าเมื่อผู้หญิงไทใหญ่จำนวนหนึ่งออกจากบ้านมาเป็นแม่ค้าแล้ว พวกเขาใช้กลยุทธ์การค้าเพื่อความอยู่รอดทางการเมืองและการหากำไรทางเศรษฐกิจอย่างไร และเมื่อพิจารณาสองวัตถุประสงค์ข้างต้นแล้ว บทความนี้เสนอข้อค้นพบในมิติชายแดนกับเพศภาวะ และการใช้กลยุทธ์ทางการค้าในบรรยากาศสงครามกลางเมือง ที่นำไปสู่การเสนอข้อถกเถียงที่มีต่อผู้หญิงไทใหญ่ในฐานะที่เป็น “ปัจเจกที่เคลื่อนย้าย” (mobile individual) ตามแนวคิดของ Glick Schiller and Salazar (2013) กล่าวคือการเคลื่อนย้ายของผู้คนข้ามแดนสะท้อนให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์และการต่อรองของแม่ค้ากับพื้นที่พรมแดนที่ไม่เสถียร (unstable space) แต่ขณะเดียวกันพื้นที่สงครามความขัดแย้งกลับนำมาซึ่งโอกาสในการข้ามแดนไปยังฝั่งไทย และเปลี่ยนสถานะเป็นแรงงานอพยพและหาโอกาสใหม่ในการดำรงชีพ ผลที่ตามมาคือสถานะทางสังคมและบทบาทเพศภาวะที่ผกผันอย่างมีพลวัตระหว่างการเป็นผู้ค้าข้ามแดนและแรงงานอพยพในช่วง 5 ทศวรรษที่ผ่านมา

ระเบียบวิธีวิจัย

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลด้วยแนวทางชาติพันธุ์วรรณาเป็นระยะเวลา 12 เดือนในช่วงปี 2012– 2013 และอีก 2 เดือนในปี 2014 รวมถึงการสังเกตการณ์โดยการเดินทางไปพื้นที่ศึกษาอย่างต่อเนื่องจนถึงปลายปี 2019 ผู้วิจัยเลือกนำเสนอเรื่องราวและเรื่องเล่าของผู้หญิงไทใหญ่ 11 รายในฐานะผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant) โดยแบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม ดังนี้

1. แม่ค้าทางไกลในช่วงสงครามกลางเมืองและยังคงดำรงอาชีพนี้จนถึงปัจจุบัน คือเดินทางระหว่างรัฐฉานตอนใต้และจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีจำนวน 3 ราย ชื่อป่าปี ป่าชิง และป่าหอม ทั้งหมดมีอายุประมาณ 60 ปี (ระหว่างเก็บข้อมูลภาคสนาม)

2. แม่ค้าที่เข้าร่วมการค้าทางไกลเช่นเดียวกับกลุ่มแรก แต่ปัจจุบันไม่ได้ทำกิจการนี้แล้ว หากเปิดร้านค้าขายสินค้าเบ็ดเตล็ดในหมู่บ้านฝั่งรัฐฉาน มี 2 ราย คือแม่เผ่าชิง อายุ

65 ปี และแม่เฒ่าต่อม อายุ 73 ปี

3. แม่ค้าที่เข้าร่วมการค้าชายทางไกลในช่วงเดียวกับกลุ่มที่ 1 และ 2 แต่ปัจจุบันเลิกเดินทางข้ามไปมาระหว่างรัฐฉานและแม่ฮ่องสอน แต่ได้ตั้งรกรากอยู่ในหมู่บ้านชายแดนฝั่งไทย มีทั้งหมด 2 ราย ชื่อนางเม็ยะ อายุ 38 ปี และนางซิ่น อายุ 35 ปี

4. แม่ค้าที่เริ่มทำการค้าข้ามแดนระหว่างรัฐฉานและแม่ฮ่องสอนในช่วงที่ชายแดนมีการควบคุมผ่านการเปิดจุดผ่อนปรนผ่านแดนเพื่อการค้า 2 ราย ชื่อนางแสง อายุ 35 ปี และจำมตอง อายุ 21 ปี

5. แม่ค้าเชื้อสายไทใหญ่ที่เกิดและเติบโตในฝั่งไทยที่นำสินค้าฝั่งไทยไปขายในฝั่งรัฐฉานตั้งแต่ช่วงสงครามกลางเมือง แต่ปัจจุบันขนส่งสินค้าฝั่งไทยให้กับผู้ค้ารัฐฉานที่บริเวณด่านชายแดน 2 ราย ชื่อวัฒน์ อายุประมาณ 60 ปี และอรพรรณ อายุ 50 ปี

แม่ค้าในกลุ่มที่ 1 ถึง 4 มีพื้นเพอยู่ที่หมู่บ้านนางและหมู่บ้านขุนขานในจังหวัดลางเคอ เมืองหมอกใหม่ เมืองนาย เมืองลายค่า และเมืองตองจี ซึ่งทั้งหมดตั้งอยู่ในรัฐฉานตอนใต้ ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงสนทนา (conversational interview) ระหว่างที่แม่ค้าเหล่านี้เดินทางค้าขายและขนส่งสินค้าในบริเวณจังหวัดแม่ฮ่องสอนและรัฐฉานตามพื้นที่ที่ระบุข้างต้น และการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ในช่วงที่พวกเขาไม่ได้ทำการค้าขายหรือการสัมภาษณ์ที่บ้าน บางรายมีการสัมภาษณ์ทั้งสองรูปแบบถึง 2-3 ครั้งเพื่อให้เกิดความชัดเจนและแม่นยำของข้อมูล นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์พ่อค้าทางไกล 2 คนในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์การสู้รบและการค้าในพื้นที่ ทั้งนี้ชื่อของผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดเป็นนามสมมติเพื่อปกป้องอัตลักษณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลัก

กรอบแนวคิด: เพศภาวะกับชายแดน

การศึกษาในมิติเพศภาวะที่สัมพันธ์ชายแดนมีมาอย่างต่อเนื่องพร้อม ๆ กับการศึกษาชายแดนที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปเป็นร่างช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีรัฐใหม่จำนวนมากเกิดขึ้น ทำให้เกิดการอพยพของคนที่เคยอยู่ใต้อาณานิคมเดิมไปสู่พื้นที่ใหม่ รวมไปถึงการย้ายถิ่นข้ามพรมแดนรัฐ-ชาติ อันเนื่องมาจากความขัดแย้งทางเชื้อชาติและชาติพันธุ์ที่นำไปสู่การแบ่งแยกดินแดน (Wilson & Donnan, 2012; Fiddian-Qasmiyeh et al., 2014) ผู้หญิงและเด็กเป็นหนึ่งในกลุ่มคนที่อพยพข้ามพรมแดนหลังจากที่ได้กลายเป็นคนพลัดถิ่นจากความเป็นรัฐ-ชาติ จนต้องเผชิญกับความรุนแรงทางเพศ (sexual violence) และความรุนแรงทางเพศภาวะ (gender violence) โดยเฉพาะกลุ่มผู้ลี้ภัยที่ต้องหนีภัยสงครามการสู้รบและเดินทางระยะไกลเพื่อหาที่พึ่งพิง เช่น ผู้พลัดถิ่นและ

ผู้ลี้ภัยในบริเวณชายแดนไทย-เมียนมาในงานของ Koning (2019) ผู้ลี้ภัยชาวซีเรียที่เดินทางมุ่งหน้าสู่ทวีปยุโรปทั้งทางบกและทะเลตั้งแต่ช่วงปี 2013 หรือผู้หญิงโรฮิงญาต้องหนีการจู่โจมของทหารเมียนมาไปยังประเทศบังกลาเทศตั้งแต่ช่วงปี 2015 (Sur, 2018: 30) หรือกรณีผู้หญิงเม็กซิกันที่ต้องกลายเป็นศพหรือถูกทำร้ายจากการข้ามแดนไปยังสหรัฐอเมริกาเพื่อหาโอกาสในชีวิตที่ดีกว่า (Pickering & Cochrane, 2012)

Wilkins (2017: 1552–1553) เสนอว่าการศึกษาในมิติความสัมพันธ์ของเพศภาวะและชายแดนนำไปสู่การมองชายแดนได้สองแนวทาง แนวทางแรกมองชายแดนในฐานะพื้นที่สถาปนาแนวคิดรัฐชาติซึ่งก่อให้เกิดความรุนแรงทางเพศหรือความรุนแรงทางเพศภาวะ เช่น การข้ามเขตแดนของผู้หญิงเม็กซิกันและการข้ามแดนภายใต้ขบวนการลักลอบข้ามแดนจนนำไปสู่ความตายในงานของ Pickering and Cochrane (2012) หรือเด็กผู้หญิงที่ถูกยิงเสียชีวิตโดยทหารอินเดียเมื่อพยายามข้ามรั้วลวดหนามของชายแดนอินเดียที่มีการควบคุมโดยทหาร (militarized border) ไปยังบังกลาเทศ (Sur, 2018: 34) ส่วนแนวทางที่สอง ชายแดนได้รับการพิจารณาว่าเป็นโอกาสที่ผู้หญิงสามารถปลดปล่อยตัวเองจากบรรทัดฐานหรือความคาดหวังของสังคมที่ผู้หญิงควรอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน เช่นที่ปรากฏในงานของ Kusakabe and Zin Mar Ou (2007) หรือชายแดนทำให้เกิดการเคลื่อนย้าย (mobility) ในเชิงพื้นที่ ภายภาพที่ผู้หญิงได้ทั้งเดินทางหรือย้ายถิ่นไปยังที่ใหม่ (Hanson, 2010) และ/หรือได้เปลี่ยนสถานะหรือเลื่อนชั้นทางสังคม (social mobility) เช่นงานของ Zhang (2017) ที่เสนอเรื่องราวของผู้หญิงเวียดนามข้ามแดนไปยังจีนเพื่อประกอบอาชีพบริการทางเพศและงานด้านสถานบันเทิง หรือชายแดนได้กลายเป็นพื้นที่โอกาสทางเศรษฐกิจและ/หรือกลายเป็นผู้ประกอบการ (Harris, 2013) นอกจากนี้ ยังรวมถึงการที่ชายแดนเอื้อให้พวกเขาสามารถข้ามพรมแดนรัฐชาติในเชิงกายภาพและนามธรรมและสร้างอัตลักษณ์ใหม่ เช่นงานของ Pinkaew Laungaramsri (2006) และ Turaeva (2018)

ความสัมพันธ์ของผู้หญิงไทใหญ่กับชายแดนในบทความนี้สะท้อนสถานการณ์ที่เป็นไปได้ทั้งสองแนวทางตามข้อเสนอของ Wilkins (2017: 1552–1553) นั่นคือการที่พวกเขาต้องเผชิญหน้ากับความรุนแรงและอุดมการณ์การสร้างรัฐหรือชาติ (state/nation building) กล่าวคือพวกเขาต่างเป็นเหยื่อของสงครามการสู้รบระหว่างรัฐบาลเมียนมาที่ต้องการปราบปรามกองกำลังชาติพันธุ์ชนกลุ่มน้อยเพื่อสร้างชาติที่มั่นคง ผู้หญิงชาติพันธุ์ชนกลุ่มน้อยจำนวนมากถูกทหารเมียนมากระทำหรือคุกคามทางเพศดังที่เสนอในรายงานที่เผยแพร่ในปี 2002 ขององค์กร Shan Woman Action Network (SWAN) และ Shan Human Right Foundation (SHRF) ในชื่อว่า “ใบอนุญาตข่มขืน” (License to Rape)

และนำมาวิเคราะห์ในงานของ Pinkaew Laungaramsri (2006) ที่เสนอว่าผู้หญิงเหล่านี้ บางส่วนเคลื่อนไหวตอบโต้การกระทำดังกล่าวภายใต้อุดมการณ์ชาตินิยม (nationalism) ด้วยการเป็นทหารหญิงหรือ “นางทหาร” ของผู้หญิงไทใหญ่ในกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ (Shan State Army) เป็นการสร้างอัตลักษณ์ที่เชื่อมโยงกับการสร้างชาติและความพยายามสร้างพื้นที่ชายขอบของชายแดนรัฐ-ชาติไทยและเมียนมาให้มีความสำคัญขึ้นมา สถานการณ์นี้ สร้างความอหังการหรือเลื้อของเพศภาวะ (gender ambivalence) นั่นคือการท้าทาย (subversive) รัฐ-ชาติด้วยการสร้างชาติไทใหญ่ภายใต้สังคมที่ชายังเหนือกว่า ขณะที่การเป็นทหารทำให้หลุดพ้น (liberated) จากความเป็นผู้หญิงที่ต้องอยู่แต่ในบ้าน กลายเป็นคนใหม่ที่มีความทันสมัย อย่างไรก็ตาม สภาวะที่เกิดขึ้นของทหารหญิงไทใหญ่ในกองกำลังกู้ชาติคือ สถานะรองทั้งในแง่ชาติพันธุ์ไทใหญ่ (subordinate ethnicity) และในแง่ที่เป็นเพศหญิง (subordinate sex)

ผู้หญิงไทใหญ่ในบทความนี้มีประสบการณ์ไม่ต่างกับผู้หญิงไทใหญ่ในงานของ Laungaramsri (2006) แต่ไม่ได้เลือกที่จะเป็นทหารในกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ พวกเขาออกจากบ้านพร้อมกับสมาชิกผู้ชายในบ้านและเปลี่ยนสถานะตนเองเป็นผู้ค้าทางไกล ด้วยความเป็นผู้หญิงจึงทำให้พวกเขาต้องเดินทางร่วมไปกับสมาชิกผู้ชายเพื่อป้องกันการคุกคามทางเพศจากทหารเมียนมาและกองกำลังชาติพันธุ์ที่สู้รบกัน ขณะที่ผู้หญิงบางกลุ่มในบทความนี้ ก็มีสถานการณ์คล้ายคลึงกับผู้หญิงยูนนานในเมียนมาในงานของ Chang (2014a: Chapter 6) ที่เสนอเรื่องเล่าของแม่ค้าในโครงสร้างอำนาจที่ไม่เท่าเทียมทั้งในบ้านและพื้นที่สาธารณะ เช่น แม่ค้ารายหนึ่งในเมืองล่าเสี้ยว (Lashio) ที่ค้าขายข้ามแดนระหว่างชายแดนเมียนมาและจีน และที่ต้องเดินทางไกลไปยังพื้นที่ชายแดนเพื่อให้ได้มาซึ่งสินค้าที่เป็นที่ต้องการของตลาดอย่างทับทิม จนต้องสร้างบุคลิกแบบเคร่งขรึมหนักแน่นไม่ต่างกับพ่อค้า และอีกกรณีศึกษาในช่วงเศรษฐกิจเมียนมาที่พึ่งพาตลาดมืด (จะกล่าวถึงอย่างละเอียดในหัวข้อบริบทพื้นที่การศึกษา) ในกลุ่มแม่ค้ายูนนาน มีพี่น้องสองสาวที่เห็นโอกาสในการค้าทางไกลโดยรถบรรทุกทหารเมียนมาจากตองจี เมืองหลวงของรัฐฉานไปยังบริเวณชายแดนไทยที่เมืองท่าขี้เหล็กเพื่อเอาสินค้าไปขาย รวมถึงการไปซื้อของที่ชายแดนจีนด้วย การเดินทางไปยังชายแดนสร้างความกังวลให้กับแม่ค้าทั้งสอง เพราะต้องผ่านการตรวจตราของเจ้าหน้าที่ รวมถึงกลยุทธ์ ในการหากำไรด้วยการเลี้ยงภาษี (Ibid. pp.191–2)

แม่ค้าหญิงสองพี่น้องเป็นหนึ่งในจำนวนผู้หญิงยูนนานและไทใหญ่จำนวนมากที่เป็นแม่ค้าในยุคที่ระบบการค้าทางไกลเปลี่ยนจากการใช้รถแทนม้าล่อในพื้นที่บางส่วนของประเทศ แม่ค้าผู้หญิงไทใหญ่ในบทความนี้ก็เข้าสู่การค้าในรูปแบบนี้ในช่วงเวลาที่ซ้อนทับกัน

และพวกเขาใช้ทักษะและความเป็นผู้หญิงในการต่อรองในทางการค้าได้ดี (Chang, 2013: 303–304) โดยเฉพาะกับกองกำลังทหารที่คุมพื้นที่ตามเส้นทางการค้า สอดคล้องกับการต่อรองกับเจ้าหน้าที่ควบคุมชายแดนของแม่ค้าขายปลาที่ชายแดนไทย-กัมพูชาของ Kusakabe (2004) และ Kusakabe et al. (2008) หรือแม่ค้าขายปลีกในบริเวณชายแดนไทย-ลาวในงานของ Phadungkiati and Connell (2014) และงานของ Harris (2013: 114–115) ที่ศึกษาชายแดนอินเดียและทิเบต โดยส่วนหนึ่งของงานนี้กล่าวถึงแม่ค้าฝั่งทิเบตที่ทำที่ทำงานเป็นนักท่องเที่ยวเพื่อไปซื้อสิ่งของเพื่อเอากลับมาขาย นอกจากนี้ พวกเธอยังขนส่งสินค้าบางประเภทที่สามารถนำไปขายที่อินเดียได้ราคาดี เช่น หม้อหุงข้าวที่พวกเธอเตรียมใส่อาหารไว้ข้างในเพื่อแสดงให้เห็นว่าเตรียมไปสำหรับอาหารกลางวัน แต่เมื่อพวกเธอ รับประทานข้าวในหม้อหุงข้าวเสร็จก็เปลี่ยนความหมายมันให้กลายเป็นสินค้าทันที Harris เสนอว่าหม้อหุงข้าวมีภาพของ “สินค้าของผู้หญิง” (woman’s commodity) ที่ช่วยเอื้อให้แม่ค้าทิเบตข้ามพรมแดนได้ราบรื่นขึ้น จะเห็นว่ากลยุทธ์ต่อรองในทางการค้าในงานที่ยกตัวอย่างสะท้อนให้เห็นถึงการที่พวกเธอต้องเผชิญกับกฎเกณฑ์ของรัฐสมัยใหม่ที่ต้องควบคุมการเข้าออกของคนและการไหลเวียนของสินค้า

ประเด็นในงานที่กล่าวถึงในย่อหน้าที่แล้ว ยังชี้ให้เห็นถึงการเผชิญหน้าของผู้หญิงกับความเปราะบาง-ชาติผ่านเจ้าหน้าที่ที่ควบคุมกิจกรรมชายแดนที่ส่งผลต่อการเคลื่อนย้าย (mobility) นอกจากนี้ ยังมีตัวอย่างชัดเจนที่ปรากฏในงานของ Sur (2012: Chapter 5) ซึ่งเล่าเรื่องการข้ามแดนของผู้หญิงกลุ่มชาติพันธุ์กาโร (Garo) ที่อาศัยอยู่ทั้งสองฝั่งชายแดนอินเดียและบังกลาเทศ ทหารและเจ้าหน้าที่ควบคุมชายแดนทั้งสองฝ่ายตระหนักถึงความสัมพันธ์เครือญาติ การค้าขายของเบ็ดเตล็ดและการเป็นแรงงานรับจ้างที่มีมานานของคนทั้งสองฝั่ง ทำให้การเดินทางของผู้หญิงกาโรจากฝั่งบังกลาเทศไปยังตลาดที่อยู่ในรัฐทางตอนเหนือของอินเดียไม่จำเป็นต้องใช้หนังสือเดินทางใด ๆ Sur ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างในการข้ามเขตแดนของผู้ชายและผู้หญิง ขณะที่ผู้ชายกาโรข้ามแดนไปเป็นแรงงานที่รัฐบาลอินเดียอนุญาต แม้จะถูกตรวจเช็คสิ่งของสัมภาระที่นำมาด้วยที่บริเวณชายแดน แต่ผู้ชายก็ได้เอกสารที่สามารถเดินทางเข้าออกได้เป็นระยะเวลาหนึ่งสัปดาห์ ขณะที่การเดินทางข้ามแดนของผู้หญิงมักถูกถามจากเจ้าหน้าที่ว่าไม่กลัวอันตรายใด ๆ หรือ และการขนส่งสินค้าไปขายในฝั่งอินเดียก็อาจถูกยึดโดยเจ้าหน้าที่หากพบว่ามีการซื้อขายเกินกำหนด อย่างไรก็ตาม ผู้หญิงกลุ่มนี้ไม่ได้ถูกห้ามข้ามแดนหรือต้องลักลอบข้ามแดนโดยที่ไม่มีเอกสารสำคัญ หากแต่ยังได้รับอนุญาตให้เดินทางอยู่ เนื่องจากพวกเธอถือว่าเป็นคนพื้นเมืองที่แตกต่างจากผู้หญิงฮินดูและมุสลิมในอินเดียและบังกลาเทศที่ต้องทำมาหาเลี้ยงชีพ ขณะเดียวกันก็

ใช้วิธีการที่ทำให้ความสัมพันธ์ของพวกเธอกับเจ้าหน้าที่อื่นเดี่ยฝ่อนคลายลง เช่นการหยอก ล้อกันระหว่างข้ามเขตแดน อย่างไรก็ตาม การข้ามชายแดนของผู้หญิงมีข้อจำกัดมากกว่าผู้ชายด้วยการควบคุมของรัฐ และในบางครั้งผู้หญิงอาจต้องยอมหรือแลกเปลี่ยนอะไรบางอย่างเพื่อให้การข้ามแดนของพวกเธอร่าปรี้น (ดู Turaeva, 2018)

งานชายแดนและเพศภาวะบางส่วนยังสนใจศึกษาชายแดนในบริบทโลกาภิวัตน์ที่นำไปสู่การปฏิบัติที่ไม่เท่าเทียมระหว่างเพศหรือความรุนแรงทางเพศเชิงโครงสร้าง (structured sexual violence) นอกเหนือไปจากความรุนแรงทางร่างกายหรือเพศทางกายภาพที่พวกเธอเผชิญ รวมถึงการเสียชีวิตหรือถูกฆาตกรรมจากการข้ามแดน เช่นงานของ Morales and Bejarano (2009) จนนำไปสู่การต่อต้านของผู้หญิง หรือการรวมตัวกันทำงานเคลื่อนไหวเพื่อสังคม (activism) ที่ปรากฏในงานของ Téllez (2008) ที่กลุ่มผู้หญิงต่อสู้เพื่อสิทธิในการใช้ทรัพยากรที่ดินในฐานะที่ชายแดนเป็นพื้นที่ของผลประโยชน์ และงาน Morales and Bjarano (2009) ที่สะท้อนว่าชายแดนได้กลายเป็นพื้นที่ของการต่อต้าน (space of resistance) สำหรับบทความนี้ ผู้เขียนเห็นว่าแม่ค้าเชื้อสายไทใหญ่สองคนที่เกิดในฝั่งไทย (แม่ค้ากลุ่มที่ 5) เห็นชายแดนเป็นขุมทองในการดักดวงช่วงเกิดสงครามซึ่งดึงดูดให้พวกเธอเดินทางไปยังฝั่งเมียนมาโดยไม่หวาดหวั่นอันตรายใด ๆ

ชีวิตของผู้หญิงไทใหญ่ในบทความนี้จึงชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของชายแดนกับเพศภาวะทั้งสองแนวทางตามที่ Willkins (2017: 1552-1553) เสนอ คือชายแดนเป็นทั้งความรุนแรงและโอกาสในการเคลื่อนย้ายทางกายภาพและเลื่อนสถานะทางสังคม การเดินทางไกลจากบ้านเกิดของผู้หญิงกลุ่มนี้สู่พื้นที่การสู้รบที่พรมแดน ทำให้ต้องออกจากบ้านและเผชิญหน้ากับโลกการค้าขายที่ผู้ชายถูกมองว่าสามารถทนความลำบากและกล้าเสี่ยงได้มากกว่า และการที่พวกเธอต้องคอยระแวดระวังการถูกคุกคามทางเพศจากพ่อค้า รวมถึงทหารเมียนมาและชนกลุ่มน้อย และแม่ค้าไทใหญ่ในบทความนี้ยังอยู่ในสถานการณ์คล้ายคลึงกับงานหลายชิ้นที่กล่าวถึงการใช้กลยุทธ์ทางการค้าเพื่อได้ประโยชน์ในเชิงการเมืองและเศรษฐกิจ และประเด็นสุดท้ายคือชายแดนเป็นพื้นที่ที่ทำให้เธอเคลื่อนย้ายระหว่างเขตแดนรัฐ-ชาติในฐานะปัจเจก สามารถหาแนวทางในการดำรงชีพ และมีสถานะที่ผกผันไปมาระหว่างการเป็นแม่ค้าและแรงงานอพยพ ตลอดจนการปรับเปลี่ยนบทบาททางเพศภาวะอย่างมีพลวัต

บริบทพื้นที่ศึกษา: การเมืองเมียนมาและการเกิดขึ้นของการค้าทางไกล

การเข้ามาเป็นแม่ค้าเดินทางไกลของผู้หญิงมีปัจจัยหลักมาจากโครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจของประเทศเมียนมา ที่เริ่มก่อตัวมาตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 1960 จนถึงกลางทศวรรษ 1990 ประเทศเมียนมาเกิดสงครามและความขัดแย้งของกลุ่มชาติพันธุ์ในบริเวณชายแดนอย่างต่อเนื่อง รวมถึงพื้นที่การศึกษาบริเวณจังหวัดแม่ฮ่องสอนและรัฐฉานตอนใต้ สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนลักษณะของพรมแดนที่รัฐไม่สามารถขีดเส้นแบ่งรัฐชาติได้อย่างแน่นอนทั้งสองฝั่ง โดยเฉพาะบรรยากาศการเมืองในฝั่งรัฐฉานมีความวุ่นวายจากการสู้รบระหว่างกลุ่มกองกำลังติดอาวุธหลายกลุ่มชาติพันธุ์กับกองกำลังทหารเมียนมา รวมถึงการต่อสู้กันเองของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีฐานทัพอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน เช่น กองกำลังชาติพันธุ์ไทใหญ่ ปะโอ ว้า ล่าหู่ และจิ้นยูนนานจากกองกำลังทหารจีนคณะชาติหรือก๊กมินตั๋ง บางกลุ่มชาติพันธุ์อาจมีกองกำลังหลายกลุ่มเนื่องจากมีอุดมการณ์ทางการเมืองต่างกัน เช่น กลุ่มที่อิงและไม่อิงกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศพม่า (Communist Party of Burma) (ดู Chao Tzang Yawngnwe, 1987; Lintner, 1990; Smith, 1999; Christensen & Kyaw, 2006)

เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นก่อนหน้านั้นในระดับชาติและส่งผลต่อการเกิดขึ้นของตลาดมืดหรือตลาดใต้ดิน และการค้าทางไกลข้ามเขตแดน คือการเปลี่ยนแปลงการบริหารประเทศในด้านเศรษฐกิจการเมืองของนายพลเนวิน ผู้นำรัฐบาลทหารเมียนมาที่ทำการรัฐประหารในปี 1962 และนำพาประเทศสู่โครงสร้างสังคมนิยมด้านเศรษฐกิจ (Economic Socialism) ในช่วงปี 1964 เมียนมายังผลิตอาหารและสินค้าได้อยู่ อย่างเป็นรัฐฉานตอนใต้ การผลิตหลักโดยผู้ประกอบการรายใหญ่อยู่ที่ตองจี (Chang, 2009, 2013) หลังจากการเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจไม่นาน ภาคการผลิตเอกชนต้องปิดตัว ร้านค้าที่คนจีนเป็นเจ้าของต้องหยุดดำเนินการเพื่อให้รัฐเข้ามาควบคุมกิจการทั้งหมดแทน ขณะที่โครงการระดับชาติ มีนายทหารระดับสูงเข้ามาจัดการแทบทั้งสิ้น ทำให้ประชาชนขาดสินค้าอุปโภคบริโภค และเกิดตลาดมืดที่นำสินค้าอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมายตามแนวชายแดนจีน-เมียนมา และชายแดนไทย-เมียนมาเข้าสู่ตอนกลางของประเทศ (Mya Maung, 1964; 1989; Fink, 2001: 32–3; Chang, 2011; 2014a; 2014b; Brown, 2013: 165–166) ผู้ค้าทางไกลแถวหนานในยุคนี้นี้คือกลุ่มคนจิ้นยูนนานที่ลักลอบนำเข้าสินค้าเข้าประเทศ (Chang, 2009: 568) จนกระทั่งเข้าสู่ทศวรรษ 1980 กองคาราวานโดยผู้ค้าจิ้นยูนนานก็ได้กลายเป็นรูปแบบหลักของการค้าทางไกล สินค้าจากการลักลอบนำเข้ามามีปริมาณมากถึงร้อยละ 70 ของเศรษฐกิจเมียนมาทั้งหมด (Chang, 2013; 2014b)

ในพื้นที่รัฐฉานตอนใต้รอยต่อกับจังหวัดแม่ฮ่องสอน เกิดเหตุการณ์สำคัญขึ้นในปี 1983 หลังจาง ชิฟู (Chang Chifu) ผู้นำกลุ่มติดอาวุธกองทัพเม็งไต (Möng Tai Army) ที่ เป็นรู้จักกันในนาม “ขุนล่า” ราชายาเสพติดที่รัฐบาลสหรัฐอเมริกาต้องการตัว และมีอำนาจ แข็งแกร่งที่สุดในบรรดากองกำลังติดอาวุธชาติพันธุ์ ได้ย้ายฐานทัพบริเวณดอยแม่สะลอง จังหวัดเชียงราย หลังถูกทหารไทยทำลายฐานที่มั่น จนต้องร่นกองกำลังมาตั้งฐานทัพใหม่ ในพื้นที่ตรงข้ามกับอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน และตั้งศูนย์กลางการบริหารที่เมืองเล็กแห่ง หนึ่งชื่อ “โฮเม็ง”³ (Homöng) (McCoy, 1999: 138–139) เมืองนี้มีความสำคัญขึ้นมา ในบริบทการเมืองและการต่อสู้บริเวณพรมแดน เนื่องจากกองกำลังจำนวนมากของขุนล่า มาพร้อมกับทหารที่ถูกเกณฑ์มาจากทางตอนเหนือ โดยเฉพาะพื้นที่รัฐฉานและชายแดนที่ ติดจีน มีรายงานว่ากองกำลังขุนล่าแผ่ขยายครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่บริเวณนี้คือทางตะวันตก ไปจรดพื้นที่ท่าซี้เหล็ก ตรงข้ามอำเภอแม่สาย ทางตะวันออก ซึ่งเป็นระยะทางติดต่อกันถึง 150 กิโลเมตร และมีทหารในการควบคุม 4,000 นาย และมีประชากรอาศัยอยู่ในหัวเมืองและ บริเวณใกล้เคียงซึ่งเป็นสมาชิกของครอบครัวทหารและประชากรทั่วไปอีกราว 20,000 คน (Irrawaddy, 1998; McCoy, 1999: 158) ไม่รวมกับกองกำลังที่กระจัดกระจายในเมืองอื่น บริเวณตอนเหนือของรัฐฉาน (Smith, 1999: 343)

ด้วยจำนวนประชากรทั้งทหารและพลเรือนดังกล่าว ประกอบกับกำลังการผลิต อาหารที่ไม่เพียงพอกับจำนวนประชากร เมื่อจำนวนกว่าครึ่งต้องฝึกรบเพื่อการต่อสู้ที่ สามารถเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อ ความต้องการอาหารและเครื่องอุปโภคบริโภคในโฮเม็งและพื้นที่ ใกล้เคียงเป็นแรงดึงดูดให้คนไทใหญ่จำนวนมากที่เห็นการสู้รบที่พรมแดนเป็นโอกาสในการ เสาะหาของกินของใช้ไปขาย คนจำนวนไม่น้อยที่มีรกรากอยู่บริเวณตอนบนของรัฐฉานตอน ใต้นั่งรถบรรทุกสี่ล้อและเดินเท้าต่อมายังหัวเมืองเพื่อขายของตามอุปสงค์ของสินค้าที่เกิดขึ้น ในยามสงคราม สินค้าที่ผู้ค้าเอามาขายมีทั้งวัตถุดิบและอาหารแห้งในวัฒนธรรมอาหารไท หรือไทใหญ่ เช่น ถั่วเน่า เต้าหู้แห้ง เต้าหู้ยี้ ผักกาดส้ม (ผักกาดดองใส่เครื่องปรุงและเครื่อง เทค) หัวหอม กระเทียม บุหรี่ เชื้อสำหรับตองเหล้า และสินค้าทำมืออื่น ๆ รวมถึงสัตว์เพื่อ บริโภคอย่างไก่ เป็ด สุกร และโคกระบือ

สินค้าที่นำมาขายมีผลต่อระยะทางในการเดินทางและเสาะหาของกินของผู้ค้า ในพื้นที่ที่แตกต่างกัน คนที่มาจากเมืองทางตอนบนของเมียนมาสามารถนั่งรถกระบะมา ตามถนนที่รถสามารถแล่นได้ จนกระทั่งมาถึงหมู่บ้านนาง ซึ่งอยู่ห่างจากบริเวณชายแดน

³ ผู้วิจัยถอดเสียงชื่อเมืองและสถานที่ในรัฐฉานด้วยภาษาไทยใหญ่

แม่ฮ่องสอนประมาณ 100 กิโลเมตร ผู้ค้าไม่สามารถเดินทางต่อไปได้ด้วยรถยนต์ เพราะถนนเป็นทางดินลูกรังและเส้นทางตั้งอยู่บนภูเขาสูงชัน ดังนั้น ผู้ค้ามีทางเลือก 2 ทางคือ เข้ามาล่อซึ่งช่วยขนส่งสินค้า หรือเดินเท้าและหอบของด้วยหาบ หรือสิ่งบรรทุกอื่น ๆ การเลือกขี่ม้าล่อหรือเดินเท้าขึ้นอยู่กับทุนทรัพย์ของผู้ค้าทางไกลแต่ละคน เพราะนั่นหมายถึงทุนรอนในการหาเข้ามาล่อในบริเวณหมู่บ้านนางและหมู่บ้านขุนขานที่อยู่ห่างจากนางออกไป 2 กิโลเมตร สิ่งที่ได้ตอบแทนคือม้าล่อสามารถขนของได้มากขึ้นและเบาแรงลง ทำให้การเดินทางแต่ละเที่ยวได้กำไรมากขึ้นตามไปด้วย นอกจากนี้นางจะเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญในการสัญจรต่อไปยังชายแดนของผู้ค้าทางไกลแล้ว ยังเป็นหมู่บ้านสุดท้ายที่เป็นแหล่งหาของกินที่ตัวเองในครัวเรือนของผู้คน หรือเสาะหาสัตว์เลี้ยงต่าง ๆ ก่อนที่ผู้ค้าจะเดินทางระหกระเหินด้วยม้าล่อหรือเดินเท้าต่อไปฐานที่มั่นของขุนสาที่โหม่ง

ผลการศึกษา:

พลิกบทบาทเพศภาวะและการเข้าสู่การค้าทางไกล

จากการสัมภาษณ์ผู้ค้าทางไกลในกลุ่มที่ 1 ถึงกลุ่มที่ 3 ทั้งหมด 7 รายที่เข้าร่วมการค้าทางไกลในช่วงประมาณทศวรรษ 1980 ทุกคนต่างเล่าว่าในยุคนั้นสามารถแบ่งแม่ค้าออกเป็นสองกลุ่มที่สัมพันธ์กับทุนทรัพย์ที่พวกเขาใช้ในการลงทุนค้าขาย กลุ่มแรกคือผู้ค้าที่มีทุนรอนสูงและสามารถเข้ามาล่อในการขนย้ายสินค้า ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพ่อค้า เพราะความเป็นผู้ชายทำให้มีความกล้าและทักษะในการขี่และบังคับสัตว์ได้ดี ในกลุ่มแรกนี้ มีแม่ค้าหรือผู้หญิงบางส่วนที่เดินทางรวมกลุ่มมากับสมาชิกในครอบครัวที่เป็นผู้ชาย เช่น พ่อหรือพี่ชาย ดังกรณีของอุ้งสาที่เดินทางมากับพ่อจากเมืองลายคำเมื่ออายุประมาณ 15 ปี⁴ และนางซิ่นจากหมู่บ้านนางที่เริ่มเดินทางไกลมากับคนในครอบครัวตั้งแต่อายุ 13 ปี⁵ แสดงให้เห็นว่าเด็กผู้หญิงหรือสาวรุ่นเริ่มเป็นแม่ค้าทางไกลแล้วในช่วงเวลาดังกล่าว แต่ก็ต้องเดินทางกับญาติพี่น้องผู้ชายเพื่อช่วยเป็นกำแพงป้องกันการเกี้ยวพาราสีของผู้ค้าทางไกลหรือทหารของกลุ่มกองกำลังที่ตั้งฐานทัพอยู่ระหว่างเส้นทางการค้า

ส่วนกลุ่มที่สองคือผู้ที่มีทุนรอนไม่มากพอที่จะหมดไปกับการเข้ามาล่อ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแม่ค้าวัยกลางคนหรือแต่งงานแล้ว บางรายสามีเสียชีวิตมีสถานะเป็นแม่หม้าย ผู้ค้ากลุ่มหลังโดยเฉพาะผู้หญิงจึงมักรวมตัวเดินทางด้วยกันและอาศัยติดตามมากับผู้ค้ากลุ่มแรกเพื่อความปลอดภัย จะเห็นได้ว่าแม่ค้ากลุ่มหลังแม้จะไม่มีสมาชิกครอบครัวผู้ชายร่วมเดินทางด้วย

⁴ สัมภาษณ์อุ้งสา ที่เมืองแม่ฮ่องสอน วันที่ 4 ธันวาคม 2512 และ วันที่ 13 พฤษภาคม 2014

⁵ สัมภาษณ์นางซิ่น ที่เมืองแม่ฮ่องสอน วันที่ 29 พฤศจิกายน และ 5 ธันวาคม 2012

แต่ก็สามารถออกจากบ้านและเดินทางไกลได้ เนื่องด้วยสถานะที่แตกต่างจากแม่ค้าในกลุ่มแรก กล่าวคือพวกเธอมีอายุเกินสาวรุ่น อีกทั้งยังมีสามีแล้วและบางคนเป็นหม้าย แม่ค้าในกลุ่มที่สองเหล่านี้อาศัยการเดินทางจากหมู่บ้านนางจนไปถึงโหมิง โดยใช้هابบนไหล่แบกลินค้า รวมถึงเล่าใส่สัตว์บางประเภทอย่างไก่และเป็ด ส่วนสัตว์ตัวใหญ่ออย่างสุกร และกระบือผู้ค้าส่วนใหญ่อาศัยการไล่ต้อนสัตว์ให้เดินไปตามทาง

ตามที่กล่าวแล้วว่าหมู่บ้านนางเป็นจุดสุดท้ายที่รถสามารถสัญจรไปถึง ทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านนี้และหมู่บ้านขุนซานสร้างรายได้จากการเสาะหาม้าล่อมาให้ผู้ค้าทางไกลเช่า และกลายเป็นแหล่งทำมาหากินอีกทางหนึ่งนอกจากทำนาปีละสองครั้งและปลูกถั่วเหลืองที่ใช้ทำถั่วเน่า ชาวบ้านจึงแบ่งพื้นที่บ้านของตนเองเป็นคอกเลี้ยงม้าล่อ เช่น กรณีแม่เผ่าซิง ซึ่งเป็นหนึ่งในจำนวน 50 คนในหมู่บ้านนางที่มีม้าล่อให้ผู้ค้าทางไกลเช่า

ตอนนั้น ผัวข้าเป็นคนคิดซื้อม้าล่อ จำได้ว่าเฮิน (เรือน) เกือบทุกหลังในบ้าน (หมู่บ้านนาง) ต้องมีม้าล่ออย่างน้อยตัวหนึ่งให้เขาเช่า คนที่มี (รวย) หน่อยจะมีให้เช่าเป็นสิบๆ ตัวได้ แต่ส่วนใหญ่มี 1-2 ตัว ในแต่ละวัน มีผู้ค้าหลาย (จำนวนมาก) มาเช่าม้าล่อไปต่างของ ช่วงไหนไม่มีใครมาเช่าม้าล่อ เจ้าของก็เก็บไว้ในคอกใต้ถุนบ้าน แล้วก็เลี้ยงมันด้วยข้าวเปลือก⁶

นอกจากเช่าม้าล่อแล้ว แม่เผ่าซิง ในขณะนั้นก็ได้เข้าร่วมเดินทางไกลไปขายสินค้าที่ชายแดนในช่วงเวลาเดียวกับแม่เผ่าต้อม ที่ตอนนั้นมีร้านค้าเป็นเพิงขนาดเล็กที่หมู่บ้านขุนซาน หลังจากที่เลิกลาภกับสามีที่เป็นข้าราชการในเมิงนายและกลับมาอยู่ที่บ้านเกิด เมื่อแม่เผ่าต้อมได้ยินเรื่องราวและข่าวคราวของผลกำไรจากการค้าทางไกลที่ชายแดนไทย เธอตัดสินใจร่วมวงด้วยการปิดร้านที่บ้านชั่วคราว แล้วเดินทางไปกับกลุ่มผู้ค้าในหมู่บ้านเดียวกันปกติแม่เผ่าเดินทางกับคนในหมู่บ้านอีก 3-6 คน ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย แต่ส่วนมากเธอจะไปกับพี่ชายคนโต⁷

ในกลุ่มแม่ค้าที่แต่งงานหรือมีอายุแล้วยังมีป่าปี⁸ ป่าซิง⁹ และป่าหอม¹⁰ กรณีป่า

⁶ สัมภาษณ์แม่เผ่าซิง ที่บ้านนาง จังหวัดกลางเคอ วันที่ 18 พฤษภาคม 2014

⁷ สัมภาษณ์แม่เผ่าต้อม ที่บ้านขุนซาน จังหวัดกลางเคอ วันที่ 14 พฤษภาคม 2014

⁸ สัมภาษณ์ป่าปี ที่เมืองแม่ฮองซอน วันที่ 29 กันยายน 2012 และวันที่ 26 ธันวาคม 2012

⁹ สัมภาษณ์ป่าซิง ที่เมืองแม่ฮองซอน วันที่ 25 มกราคม 2013

¹⁰ จากการสังเกตและการสัมภาษณ์ป่าหอม ที่เมืองแม่ฮองซอน วันที่ 25, 27 และ 28 พฤศจิกายน 2012

ปีต่อนั้นแต่งงานและอาศัยอยู่ในเมืองหมอกใหม่แต่ต่อมาสามีเสียชีวิต ทำให้ต้องทำมาหาเลี้ยงลูกสาว 2 คนเพียงลำพัง เธอจำได้แม่นยำว่าเริ่มค้าขายทางไกลในปี 1986 ตอนที่อายุ 26 ปี ส่วนป่าชิงจากเมืองหมอกใหม่เช่นกัน ก่อนหน้าที่จะมาเป็นแม่ค้า เธอรับจ้างตัดเย็บเสื้อผ้าในหมู่บ้านจนแต่งงานมีลูก แต่ต่อมาสายตาของเธอเริ่มเสื่อมจึงตัดสินใจหาอาชีพใหม่ด้วยการค้าขาย ขณะที่สามีและพี่น้องก็ยังทำนาและปลูกยางเป็นหลัก ส่วนป่าหอมมีบ้านอยู่ตองจี เธอมีประสบการณ์ช่วยครอบครัวซึ่งมีเชื้อสายโกก้างที่อยู่ติดกับจีน มาตั้งแต่อายุ 10 กว่าขวบ และมีประสบการณ์ค้าขายในเมียนมาอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งอายุราว 40 ปีจึงได้เข้าสู่การค้าทางไกลไปยังเมืองชายแดนหลายเส้นทางตั้งแต่หมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก จนกระทั่งเส้นทางที่ตรงมายังจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ประสบการณ์การเดินทางไกลของผู้หญิงกลุ่มนี้ทั้งหมดต่างเป็นไปในทางเดียวกัน คือความยากลำบากที่พวกเขาต้องเผชิญในการเดินทาง ต้องรอนแรมหลายวันหลายคืนกว่าจะถึงที่โหมิงซึ่งเป็นจุดหมาย ความลำบากเริ่มต้นจากบ้านนางผ่านไปยังบ้านขุนขานดังที่กล่าวไป จากนั้นคือการข้ามแม่น้ำเต็ง อู้งสา แม่ค้าที่เดินทางมากับพ่อจากเมืองลายค่าห่างจากบ้านเกิดประมาณ 180 – 200 กิโลเมตร ปัจจุบันเธอตั้งรกรากอยู่หมู่บ้านชายแดนในอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน เธอย้อนความทรงจำว่าต้องนั่งรถบรรทุกเปียดกับผู้คนมาลงที่หมู่บ้านนาง และเดินเท้าอีกหลายวันกว่าจะถึงโหมิง ในช่วงทศวรรษ 1980 ถนนจากบ้านเกิดของเธอสามารถสัญจรได้ด้วยรถ อย่างไรก็ตาม การเดินทางมายังชายแดนในแต่ละเที่ยวก็ใช้ถึง 15 วันได้ เพราะเสียเวลาช่วงเดินเท้าข้ามภูเขาหลายลูก

จำได้ว่าค่ารถสมัยนั้นจากบ้าน (ลายค่า) มานางอยู่ที่ 300-400 จี๊ด¹¹ ต่อคน ก่อนถึงนาง คนค้าก็เริ่มหาซื้ออาหารและข้าวของไปขายที่โหมิงกัน ตอนนั้นเรามากับพ่ออายุยังไม่ 15 ดีเลย พอถึงนาง ก็เช่าม้าล่อ 2 ตัว ราคาที่สัก 1,200 จี๊ด เราก็พยายามจะขี่ม้าล่อ แต่ขี่แล้วก็ตกบ่อย ๆ เวลาที่มันเดินขึ้นเขา เส้นทางมันลำบาก โดยเฉพาะตอนที่ข้ามน้ำเต็ง (แม่น้ำเต็ง) ตรงบ้านขุนขาน เพราะแต่ละวันมีเรือลำเดียวรับส่งคนข้ามจากฝั่งหนึ่งไปอีกฝั่งหนึ่ง แต่ละเที่ยว เรือก็บรรทุกคนได้แค่ 7-8 คน รวมทั้งข้าวของที่จะเอาไปขายด้วย บางทีก็มีหมู ไก่ เป็ด ทุกอย่างต้องทุกใส่เรือด้วยเหมือนกัน ค่าเรืออยู่ที่ 5-6 ชัน¹² ต่อสัตว์ตัวหนึ่งอย่างหมู ขึ้นอยู่กับขนาดด้วย หากมีเล้าไม้ไผ่ที่ใส่เป็ดไก่ก็เสียราว 3 ชัน เล้าหนึ่งก็ใส่

¹¹ อัตราแลกเปลี่ยน 1 บาทอยู่ที่ประมาณ 44 จี๊ด ในช่วงกลางเดือนพฤษภาคม 2020 (www.xe.com)

¹² อัตราเงินขนาดย่อยในภาษาไทยใหญ่ ในช่วงเวลานั้น 1 ชัน มีค่าเท่ากับ 10 บาท

ได้ 10–30 ตัว ม้าล่อก็ต้องไปกับเรา คนเรือกก็เอาหัวมันพาดไว้กับเรือ แล้วตัวมันลอยไปในน้ำ ตอนเรือวิ่ง เรือมันแน่น เอามันลงเรือด้วยไม่ได้หรอก เราก็ต้องจ่ายเงินคนม้าล่อเวลาข้ามฟาก อยู่ที่ตัวละ 5–6 ชิ้น แต่ก็ข้ามฟากแค่ 10 นาที เพราะน้ำเต็งมันกว้างแค่ 2–3 เมตร และน้ำก็ไม่เชี่ยวมาก พอถึงฝั่ง เราก็ก็นำของขึ้นฝั่ง จัดข้าวของ แล้วก็เดินทางต่อ¹³

คำบอกเล่าถึงการค้าขายทางไกลของอุ้งสาส์ตคล้องกับงานของ Chang (2013: 303–304) ที่เสนอว่าผู้หญิงไทใหญ่มีบทบาทสำคัญในการค้าทางไกลในช่วงทศวรรษที่ 1980 เมื่อรูปแบบการค้าทางไกลเปลี่ยนจากรูปแบบคาราวานม้าล่อแทนที่ด้วยการใช้รถในบางพื้นที่ รถสามารถบรรทุกทุกคนและของเข้าไปยังพื้นที่การค้าซื้อขายในบริเวณพรมแดนไทยได้ดีกว่าคาราวาน ความเปลี่ยนแปลงนี้ต่างจากช่วงทศวรรษก่อนหน้าคือราวทศวรรษ 1960 และ 1970 ที่คาราวานม้าล่อเดินทางไปค้าขายที่ชายแดน และต้องพึ่งพากองกำลังติดอาวุธที่ต่อต้านทหารเมียนมาในเรื่องข้อมูลข่าวสาร และป้องกันภัยจากการสู้รบในขณะนั้น

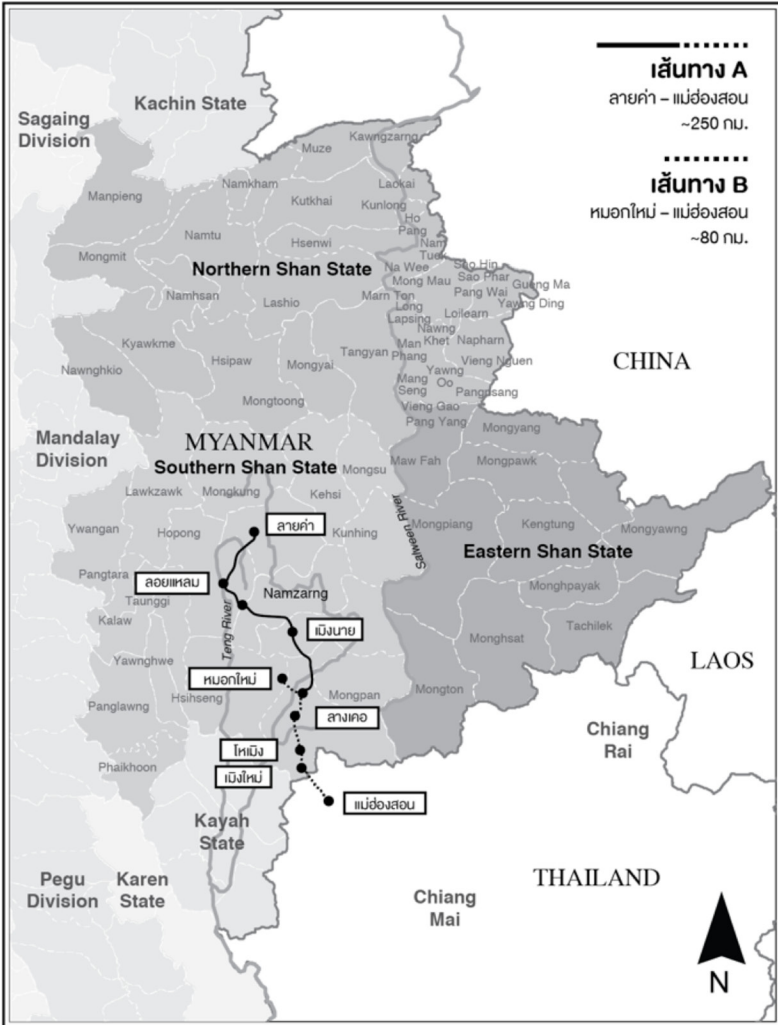
ป่าปีมาจากเมืองหมอกใหม่ ที่ตอนนั้นยังไม่มิดถนนสำหรับให้รถสัญจรได้ เธอจึงต้องเดินเท้าไปยังหมู่บ้านนาง ซึ่ง เป็นระยะทางข้ามภูเขาประมาณ 30 กิโลเมตร เธอใช้หาบในการหอบหัวสินค้ามาขาย เช่นเดียวกับแม่ค้าที่มีต้นทุนน้อยในสมัยนั้น และมักเดินเท้าร่วมกับผู้ค้าทั้งหญิงและชายร่วมสิบคน ที่มีป่าชิงจากเมืองเดียวกันร่วมอยู่ด้วย หลังจากข้ามแม่น้ำเต็งแล้ว ทุกคนต้องพักค้างแรมในป่า ที่มีจะมีคนเปิดเพิงขายของเล็ก ๆ น้อย ๆ อยู่ตามจุดที่พ่อค้าแม่ค้าหยุดพักค้างแรม ป่าปีจำได้ว่าการเดินทางเท้าไปยังชายแดนไทยเป็นรูปแบบนี้เป็นประจำ คือต้องพักค้างแรมในป่าอยู่หลายคืน เธอจำได้ว่าคืนที่สามของการเดินทาง ผู้ค้าต้องพักอยู่บริเวณปลายภูเขาที่ชื่อตอยปางสูง หลังจากข้ามแม่น้ำคงหรือแม่น้ำสาละวินในภาษาไทยใหญ่ที่ท่าข้ามห้วยโป่ง จากนั้นกลุ่มผู้ค้าต้องเดินเท้าเป็นระยะเวลาหลายวันก่อนถึงโหมิง ผ่านหมู่บ้านเล็กและใหญ่หลายแห่ง เช่นพื้นที่เป็นสวนต้นสักในหมู่บ้านตาแหง พื้นที่นี้ป่าปีจำได้ว่าทหารของขุนสามผ้าสวมไม้สักอยู่จำนวนหนึ่ง เพราะต้องทำหน้าที่ตัดไม้ส่งตามออเดอร์ที่ขุนสามผ้าส่งลงมา เพราะเป็นที่ทราบกันว่าขุนสามผ้าทำธุรกิจค้าไม้กับนักธุรกิจฝั่งไทยด้วย หลังจากเดินทางถึงโหมิง ผู้ค้ากลุ่มป่าปีมักค้างคืนในเมืองนี้สัก 1–2 คืน เพื่อมองถ่ายสินค้าที่ขนมาให้กับร้านค้าในใหญ่ในพื้นที่¹⁴ แม่ค้าบางราย หลังจากเดินทางถึงโหมิงก็รีบขายข้าวของที่หอบหิ้วมาด้วยให้หมดกับร้านค้าที่เปิดอยู่ที่โหมิงสัก 10 กว่าร้านได้ หลังจากนั้นก็มุ่งหน้ากลับบ้าน แม่ค้าบางครั้งอาจข้ามแดนไปยังฝั่งไทยไปในตัวเมืองแม่ฮ่องสอนเพื่อ

¹³ สัมภาษณ์อุ้งสา ที่เมืองแม่ฮ่องสอน วันที่ 4 ธันวาคม 2512 และ วันที่ 13 พฤษภาคม 2014

¹⁴ สัมภาษณ์ป่าปี ที่เมืองแม่ฮ่องสอน วันที่ 29 กันยายน 2012 และวันที่ 26 ธันวาคม 2012

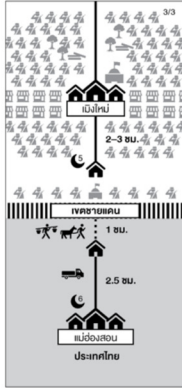
¹⁵ สัมภาษณ์แม่เฒ่าต้อม ที่บ้านขุนขาน จังหวัดลางเคอ วันที่ 14 พฤษภาคม 2014

ซื้อสินค้าประเภทปลากระป๋อง ผงชูรส รองเท้าแตะ หรือถ่านไฟฉาย¹⁵
 (ดูกราฟิก 1, 2.1 และ 2.2 ประกอบ)

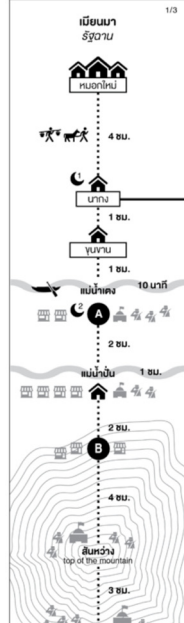

ภาพที่ 1: เส้นทางการค้าสองเส้นทางหลักที่ผู้ค้าไทใหญ่ใช้เดินทางไปยังชายแดนรัฐฉาน
 ที่ต่อกับจังหวัดแม่ฮ่องสอน

เส้นทาง A & B (ต่อเนื่อง)

เส้นทาง B: หนองน้ำสูง - ยอดเขาสู่หมู่บ้าน

เส้นทาง A: ลำน้ำ - ยอดเขาสู่หมู่บ้าน

ภาพที่ 2.1 และ 2.2: รายละเอียดของเส้นทางการค้าสองเส้นทางที่ผู้ค้าใช้ และต้องพบเจอระหว่างทาง

กลยุทธ์เอาตัวรอดในห้วงยามของเสียงปืน

นอกเหนือจากการต้องอดทนเดินทางไกลไปยังชายแดนแล้ว ผู้ค้าทั้งชายและหญิงต้องสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับทหารตามทางเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองและเศรษฐกิจ อึ้งสำบรยายว่าเมื่อผู้ค้าขายเจอกับทหารขุนสำ พวกเขาต้องการการคุ้มครองโดยการแลกสินค้าหรืออาหารที่นำไปขายที่โหม่งให้กับทหารเหล่านี้ ส่วนใหญ่เธอมักให้อาหารแทนเงินสด เนื่องจากใช้เงินซื้อของก่อนหน้าไปหมดแล้ว อาหารและสินค้าจึงเป็นคำตอบแทนสำหรับค่าคุ้มครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาหารไทใหญ่ประเภทถั่วเน่าและผักกาดส้ม “จำได้ว่าทหารขุนสำไม่เคยร้องขอเงิน คนค้าขายก็รู้ว่าพวกนี้ไม่ต้องการเงิน แต่เขาไม่มีอะไรจะกินมากกว่า”¹⁶ ในบางสถานการณ์สินค้าได้ถูกนำมาเป็นปัจจัยในการแลกเปลี่ยนเพื่อให้การเดินทางเป็นไปอย่างสะดวก ได้รับความคุ้มครองจนถึงที่หมาย (Chang, 2009: 562; 2013: 301–302) ในบางช่วงเวลาที่การค้าทางไกลได้รับผลกระทบจากการต่อสู้ หรือกองกำลังชนกลุ่มน้อยปิดเส้นทางของผู้ค้า เช่นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นราวปี 1970-1972 มีการสู้รบระหว่างกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่และปะโอ เจ้าห่านออ ทหารระดับสูงของกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ซึ่งมีหน้าที่เก็บภาษีจากผู้ค้าในเวลานั้น และอยู่ในเหตุการณ์เล่าถึงผลกระทบของการสู้รบว่า

ทั้งสองฝ่ายต่อสู้กันหนักมาก ในที่สุดกลุ่มปะโอชนะและปิดพื้นที่ ทำให้ผู้ค้าทางไกลไปไหนต่อไม่ได้ แม้แต่จะเดินทางกลับไปยังบ้านเกิด กองกำลังไทใหญ่ต้องต่อรบกับปะโอ เพราะทหารต้องการของกิน ฝ่ายปะโอทำตามข้อตกลงเปิดเส้นทาง และยอมให้กองกำลังทั้งสองฝ่ายตั้งด่านเก็บภาษีจากผู้ค้าทางไกลเพื่อนำไปหนุนกองกำลังในการสู้¹⁷

สถานการณ์การสู้รบที่คาดการณ์ยากเช่นนี้ไม่ได้ทำให้ผู้ค้าขายหมดกำลังใจ กลับหาวิถีทางในการเคลื่อนย้ายและขนถ่ายสินค้าที่ปรับตัวไปตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น เช่นครั้งหนึ่งในช่วงกลางศตวรรษ 1980 เส้นทางการค้าจากฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวินมายังโหม่งปิดอยู่เกือบ 4 ปี จากการสู้รบอย่างหนักระหว่างกองกำลังขุนสำและทหารเมียนมา อ่องทูน พ่อค้าจากเมืองหมอกใหม่ เล่าบรรยากาศในตอนนั้นว่า เมียนมาส่งทหารมา 4,000 นาย และมีทหารอวี้ก 1,000 นายในพื้นที่ คนเป็นร้อยถูกฆ่าตายในสนามรบ ผู้ค้าขายเดินทางกลับไม่ได้เพราะการสู้รบที่รุนแรง ทำให้ต้องเปลี่ยนเส้นทางเพื่อไปให้ถึงชายแดนไทย จากหมอกใหม่ต้องขึ้นทางเหนือไปยังเมิงนาย และต่อไปยังน้ำจาง เมิงปอน และโหลง ก่อนเข้า

¹⁶ สัมภาษณ์อึ้งสำ ที่เมืองแม่ฮ่องสอน วันที่ 14 เมษายน 2014

¹⁷ สัมภาษณ์เจ้าห่านออ บ้านคาหาน จังหวัดแม่ฮ่องสอน วันที่ 19 มกราคม 2013

ตองจี จากตองจี ใช้อีกเส้นทางต่อไปยังลอยก่อ (เมืองหลวงรัฐกะยา) และเข้าแม่ฮ่องสอนที่ด่านแม่แจ๊ะ และเดินทางต่อไปยังเมืองแม่ฮ่องสอน¹⁸

การค้าทางไกลของผู้ค้าและแม่ค้าทั้งสองกลุ่มในยุคขุนสำเรืองอำนาจคือต้องทำกำไรให้มากเท่าที่จะทำได้ โดยปกติแล้วผู้ค้าต้องจ่ายเงินคล้ายกับ “ภาษีอย่างไม่เป็นทางการ” (informal taxes) ให้กับกลุ่มกองกำลังติดอาวุธที่ตั้งด่านอยู่บนเส้นทางการค้า ซึ่งเป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1970 แต่แม่ค้ากลุ่มที่สองกลับไม่ต้องเสีย “ภาษีอย่างไม่เป็นทางการ” ในบางจุดที่มีการตั้งด่านเรียกเก็บ เพราะถือว่าไม่ใช่คนก้าโหลงในภาษาไทยหรือผู้ค้าขนาดใหญ่ที่มีทุนรอนจำนวนมาก เช่น ผู้ค้าที่สามารถเช่าม้าล่อขนของ หากแม่ค้าเหล่านี้ใช้หาบหรือตะกร้าสานขนสินค้าและเดินเท้าด้วยระยะทางไกล การใช้หาบหรือตะกร้าสานเป็นสิ่งที่ไม่แสดงให้เห็นว่าเธอไม่ใช่แม่ค้าที่ร่ำรวย จึงได้รับการผ่อนผันไม่ต้องจ่ายภาษีให้กับขุนสำ¹⁹ เช่นเดียวกับหม้อหุงข้าวที่ถูกมองว่าเป็น “สินค้าผู้หญิง” ในงานของ Harris (2013: 114–115) จะเห็นได้ว่าการค้าขายด้วยการใช้อุปกรณ์เฉพาะได้กลายเป็นกลยุทธ์ทางการค้าให้แม่ค้าเหล่านี้สามารถที่จะทำกำไรได้ ขณะเดียวกันความเป็นแม่ค้าที่มีอายุวัยกลางคนผสมผสานกับสถานะที่มีสามีหรือลูกแล้ว ก็ทำให้เกิดข้อยกเว้นสำหรับทหารและกองกำลังในการยกเว้นกฎเกณฑ์บางอย่างเพื่อให้ผู้ค้ากลุ่มนี้พอยังชีพด้วยการค้าขายต่อไป

โอกาสทางเศรษฐกิจของแม่ค้าฝั่งไทย

ชายแดนที่มีการสู้รบและอันตรายไม่ได้กลายเป็นแค่โอกาสทางเศรษฐกิจให้แม่ค้าไทใหญ่ในการดำรงชีพเท่านั้น แต่ยังทำให้พวกเธอเดินทางออกจากบ้านเกิดและมีโอกาสเคลื่อนย้ายอย่างเสรีในบางโอกาส โดยเฉพาะก่อนที่บริเวณที่ข้ามแดนประจำจะมีการเปิดจุดผ่อนปรนการค้าโดยจังหวัดแม่ฮ่องสอนในปี 1996 ตามที่แม่ค้าไทใหญ่บางคนเล่า เมื่อพวกเขาเอาสินค้ามาขายที่โหมิงแล้วก็ถือโอกาสข้ามแดนมายังฝั่งไทยที่เมืองแม่ฮ่องสอนเพื่อใช้เงินจากการขายสินค้าที่โหมิงซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคฝั่งไทยกลับไปขายยังโหมิงอีกรอบหรือเมืองในรัฐฉาน สินค้าส่วนใหญ่เป็นประเภทที่ผลิตในโรงงานอุตสาหกรรมที่ฝั่งเมียนมาไม่มีการผลิต วิถีปฏิบัติคือแม่ค้าเหล่านี้มักค้างคืนในหมู่บ้านฝั่งไทยก่อนสัก 1–2 คืนแล้วเดินทางเข้าเมืองแม่ฮ่องสอน หรือเข้าไปค้างคืนที่แม่ฮ่องสอนเพื่อใช้เวลาซื้อของและขน

¹⁸ สัมภาษณ์ออนไลน์ ที่เมืองแม่ฮ่องสอน วันที่ 27 ธันวาคม 2012

¹⁹ สัมภาษณ์ปากซิง ที่เมืองแม่ฮ่องสอน วันที่ 25 มกราคม 2013 และป่าหอม ที่เมืองแม่ฮ่องสอน วันที่ 27 และ 28 พฤศจิกายน 2012

กลับมาขายแดนอีกครั้งด้วยความช่วยเหลือของผู้ค้าฝิ่นไทย

แน่นอนว่าพวกเขาจะต้องรองกับเจ้าหน้าที่รัฐไทยในขณะนั้นที่ประจำการแบบไม่เป็นทางการอยู่บ้าง เช่น ตำรวจตรวจคนเข้าเมือง (ตม.) ทหารพราน และตำรวจตระเวนชายแดน (ตชด.) และการเป็นแม่ค้าเดินทางเป็นกลุ่มเล็กหรือของจำนวนไม่มากก็เป็นกลยุทธ์ที่ใช้ต่อรองเพื่อให้ได้กำไรในทางการค้าและโอกาสในการข้ามเขตแดนไปยังฝิ่นไทย ป้าซิงเล่าให้ฟังถึงการเข้าไปยังเมืองแม่ฮ่องสอนในช่วงเวลานั้นที่ต่างกับช่วงการทำการค้าในปัจจุบันที่มีกฎระเบียบควบคุมมากขึ้น

ตอนนั้นเป็นแม่ค้าที่ไม่มีรถ ไม่ใช้คนkia โหลง (คนค้ารายใหญ่) แต่ก่อนก็เดินมาตลอด มาเสียค่าที่เรียกว่าค่าตม.สัก 20 บาท เพิ่งมานั่งรถได้ไม่นาน (ตอนที่มิถุนายนให้รถสัญจรได้) ตอนนั้นก็ไม่ได้จดทะเบียน (ทะเบียนผู้ค้า) กับจังหวัดแม่ฮ่องสอน ก็ให้ฉันทิ (แม่ค้าฝิ่นไทย) ทำเรื่องให้เพราะถือว่าเอาของมาค้าขายน้อย แต่ก็ต้องจ่ายค่านำค่างวน (ค่าน้ำร้อนน้ำชา) บ้าง 100-200 บาท

คำบอกเล่าของป้าซิงสะท้อนว่าสงครามการสู้รบที่บริเวณชายแดนที่ติดกับฝิ่นไทยก็ส่งผลกระทบต่อคนที่อยู่ใกล้พื้นที่ ซึ่งได้สังเกตเห็นอุปสงค์ของสินค้าของทหารและพลเรือนในรัฐฉาน และได้เปลี่ยนชายแดนให้เป็นโอกาสนำสินค้าฝิ่นไทยไปขายในไทเหมิงในราคาสูงกว่าหลายเท่าตัว บางคนเดินทางไปไกลกว่าไทเหมิงด้วยการขั้รถขนของฝิ่นไทยไปขายถึงเมืองตองยี โดยเฉพาะในช่วงปลายทศวรรษ 1980 ถึงต้นทศวรรษ 1990 การเข้าไปขายในฝิ่นในของเมียนมายังเป็นที่นิยม เนื่องจากการพัฒนาถนนของขุนสำร่วมกับบริษัทธุรกิจไทยเพื่อการขนส่งไม้ข้ามเขตแดนให้สะดวกขึ้น (Lintner, 1995: 74) ทำให้ผู้ค้าทางไกลได้รับอานิสงค์จากการพัฒนาถนน แม้บางช่วงบางตอนยังเป็นถนนดินลูกรังอยู่ก็ตาม

ผู้ค้าฝิ่นไทยที่เข้าร่วมการค้าข้ามพรมแดนนี้ส่วนใหญ่เป็นคนไทใหญ่เช่นเดียวกัน เนื่องจากพื้นที่นี้เป็นชุมชนดั้งเดิมของคนไทใหญ่ที่อพยพเข้ามาอยู่ตั้งแต่ร้อยปีก่อนหน้า คนเหล่านี้เกิดที่ประเทศไทยเพราะบรรพบุรุษอพยพมาอยู่ในไทยและกลายเป็นพลเมืองสัญชาติไทย ทักษะภาษาและวัฒนธรรมไตหรือไทใหญ่จึงยังแนบแน่นอยู่ เพราะมีการติดต่อและสืบสานทางวัฒนธรรมกับชุมชนไทใหญ่ในรัฐฉาน แม่ค้าไทใหญ่หลายคน que เข้าร่วมการค้าทางไกลในทศวรรษ 1980 จนถึงทุกวันนี้ก็ยังคงทำการค้าขายอยู่ ผู้ค้าบางส่วนอาจไม่ใช่กลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ แต่มาจากภาคเหนือของไทย ที่เข้ามาทำกิจกรรมการค้าข้ามพรมแดนจากธุรกิจค้าไม้ของพ่อเลี้ยงทางเหนือกับกลุ่มกองกำลังติดอาวุธโดยเฉพาะขุนสาค้างที่กล่าวไป

ฉันทิ (อายุ 60 ปีขณะสัมภาษณ์) เป็นหนึ่งในแม่ค้าไทใหญ่ฝิ่นไทยที่ฉกฉวยสถานการณ์การเมืองฝิ่นตรงข้ามในยุคขุนสำรุ่งเรืองเป็นช่องทางเศรษฐกิจเช่นกัน เธอเกิด

และเติบโตในหมู่บ้านไทใหญ่ฝั่งไทย เมื่อเห็นโอกาสดังกล่าว จึงเริ่มซื้อของฝั่งไทยไปขายในโหมิงและเดินทางไปยังตองจี ค่าขายได้กำไรดีมากเพราะตอนนั้นค่าเงินจัตค่อนข้างแข็ง ประกอบกับความต้องการสินค้าที่มีสูงมาก “จำได้ว่าตอนนั้นของจากฝั่งไทยขายดีมากทุกอย่าง โดยเฉพาะมาว่า ฝั่งไทยเราซื้อมาห่อละ 2 บาท แต่พอข้ามแดนไปฝั่งโน้น ขายได้ห่อละ 18 บาท ได้กำไรตั้งเกือบ 9 เท่าตัว”²⁰

มีเรื่องเล่าจากกลุ่มแม่ค้าไทใหญ่ในรัฐฉานในช่วงเวลานั้นว่า วัฒนียี่มีความสามารถในการการค้าขายสูง แม้วุฒิกษาเขียนมาไม่คล่องนัก เพราะเกิดในฝั่งไทย แต่เมื่อตอนเป็นสาวหน้าตาสะสวยมาก ตอนไปขายของที่ในฝั่งรัฐฉานทั้งทหารเมียนมาและไทใหญ่ต่างชื่นชอบเธอทั้งนั้น ซึ่งเป็นอีกปัจจัยที่ทำให้การค้าของเธอประสบความสำเร็จ สะท้อนให้เห็นถึงความ เป็นแม่ค้าสาวที่สามารถดึงดูดคนซื้อต่างประเทศ และในพื้นที่ของการสู้รบและความรุนแรง การ ขับรถข้ามแดนไปขายของในพื้นที่เช่นนั้นยังทำให้เห็นถึงการซึมน้ำหนักในการค้าขายที่วัฒนียี่ เห็นว่าการได้กำไรจากสินค้ามากมายหลายเท่าตัวนั้นคุ้มค่าเสียยิ่งกว่าอันตรายที่สามารถเกิดขึ้นได้

ในช่วงเวลาเดียวกัน อรพรรณที่มีเชื้อสายไทใหญ่และยูนนาน ก็ได้เข้าไปขายสินค้าไทยในโหมิงและเมืองตองจีเช่นกัน ทักษะภาษาที่ได้ทั้งไทใหญ่ ไทย เมียนมา และจีน ทำให้ การค้าของเธอรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก ที่สำคัญคือค่าเงินจัตที่แข็ง ทำให้ได้กำไรเป็นกอบเป็นกำ เธออธิบายว่าในช่วงปี 2004–2006 เงิน 100 จัต แลกเงินไทยได้ 22 บาท แต่ช่วงปี 2012 (ช่วงที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์) ค่าเงินจัตตกมาอยู่ที่ 100 จัตแลกเงินไทยเพียง 3.5–3.8 บาทเท่านั้น ด้วยสาเหตุนี้ ทำให้อรพรรณเลิกเอาสินค้าไปขายฝั่งรัฐฉาน ทำเพียงรับซื้อสินค้าไทยส่งให้ ผู้ค้าฝั่งรัฐฉานเมื่อยามที่มีออเดอร์มาเท่านั้น²¹ ความใจถึงของแม่ค้าอย่างอรพรรณและวัฒนียี่ ในขณะนั้นส่งผลให้เธอยังคงเป็นแม่ค้าฝั่งไทยรับส่งสินค้าจากไทยให้กับผู้ค้าฝั่งรัฐฉานอยู่ และสามารถมีลูกค้าและเครือข่ายที่กว้างขวางทั้งกับเจ้าหน้าที่ฝั่งไทยและฝั่งเมียนมาจนถึงปัจจุบัน

ธุรกิจการค้าขายทางไกลไปได้ดี จนกระทั่งในเดือนมกราคม 1996 ขุนสาประกาศ เข้ามอบตัวกับกองกำลังทหารเมียนมา ภูมิทัศน์ทางการเมืองในบริเวณพรมแดนนี้เปลี่ยน ทหารเมียนมาเข้าควบคุมชายแดนในอาณาบริเวณที่กว้างขวางและเปิดเสรีมากขึ้น ผู้คนที่เคยเป็นทหารของขุนสาและพลเรือนที่อาศัยอยู่ในโหมิงต่างกระจัดกระจาย บ้างก็ข้าม พรมแดนมาตั้งรกรากฝั่งไทย หรือไม่ก็เดินทางเข้าไปทางตอนในของประเทศไทยและทำงาน

²⁰ สัมภาษณ์วัฒนียี่ ที่เมืองแม่ฮ่องสอน วันที่ 17 กันยายน 2012

²¹ สัมภาษณ์อรพรรณ ที่เมืองแม่ฮ่องสอน วันที่ 16 กันยายน 2012

ในฐานะแรงงานอพยพ บางส่วนเดินทางกลับบ้านเกิดทางตอนเหนือของรัฐฉาน บางคนที่ขาดทุนรอนไม่สามารถกลับบ้านได้ ก็หันพึ่งแหล่งอำนาจทางการเมืองใหม่ที่เข้ามาแทนที่ขุนล่า และร่วมมือควบคุมพื้นที่ร่วมกับทหารเมียนมา จำนวนประชากรในโหมิงและพื้นที่ใกล้เคียงลดลงเป็นอย่างมาก ส่งผลต่ออุปสงค์สินค้าที่น้อยลงด้วย การค้าทางไกลจึงไม่ใช่แนวทางที่จำเป็นเท่าช่วงช่วงทศวรรษก่อนหน้า ขณะที่รัฐบาลไทยก็มีแนวคิดจัดการชายแดนให้เข้ารูปเข้ารอยและเป็นระบบมากขึ้น ในเดือนกรกฎาคมปีเดียวกัน จังหวัดแม่ฮ่องสอนประกาศเปิดจุดผ่อนปรนการค้าขึ้น และจัดการตั้งหน่วยงานในการบริหารชายแดนให้สอดคล้องกับแนวคิดแบบรัฐสมัยใหม่ การค้าทางไกลแปรสภาพเป็นการค้าชายแดนที่ต้องผ่านการควบคุมอย่างมีระบบ อย่างไรก็ตาม การควบคุมชายแดนให้เข้าร่องเข้ารอยไม่อาจทำให้การเคลื่อนย้ายของผู้คนจากรัฐฉานชะลอตัวลง การค้าระยะไกลในช่วงทศวรรษก่อนหน้าได้สร้างเครือข่ายข้ามพรมแดนที่เป็นกลไกสำคัญต่อการเคลื่อนย้ายของผู้คนในระดับปัจเจกในช่วงนั้นและในเวลาต่อมา

สถานะและเพศภาวะที่ผกผันระหว่างแม่ค้าและแรงงานอพยพ

รัฐฉานตอนใต้หลังขุนล่าสิ้นอำนาจในพื้นที่ก็ยังมีเขตแดนรัฐชาติตายตัว ไม่มีการควบคุมของรัฐบาลเมียนมาอย่างเบ็ดเสร็จ หากแต่เป็นการคุมพื้นที่ของกองกำลังทหารเมียนมาและกลุ่มอำนาจใหม่เพื่อเก็บเกี่ยวผลประโยชน์และทรัพยากรในพื้นที่ ลักษณะพรมแดนทางการเมืองเช่นนี้กระตุ้นให้เกิดการเร็นรอด (porosity) การเคลื่อนย้ายของผู้คนและสินค้าระหว่างรัฐฉานและแม่ฮ่องสอนอย่างค่อนข้างเสรียังดำเนินต่อไป คนไทใหญ่จำนวนมากสามารถข้ามเขตแดนมายังประเทศไทยโดยปราศจากขั้นตอนการตรวจคนเข้าเมืองแบบเคร่งครัด พวกเขาฉวยประโยชน์ของการค้าทางไกลและการค้าข้ามเขตแดนเป็นทุน เมื่อพิจารณาจากมุมมองของ “ปัจเจกที่เคลื่อนย้าย” (Glick Shiller & Salazar, 2013) จะเห็นว่าแม่ค้าบางคนสามารถสร้างเส้นทางและปรับเปลี่ยนสถานะกลับไปมาทั้งด้วยความตั้งใจและเป็นผลพลอยได้ที่ไม่ได้คาดการณ์ไว้ล่วงหน้า ชีวิตบางคนก็สะท้อนถึงมิติเพศภาวะที่สัมพันธ์กับชายแดนที่ผกผันไปกับสถานะทางสังคมและการเลื่อนชั้นทางสังคม

จากแม่ค้าทางไกล สู่แรงงานอพยพ และแม่ค้าชายแดน

นางชิน ซึ่งเป็นแม่ค้าในกลุ่มที่ 3 ที่ผู้วิจัยแบ่งข้างตน เธอมาจากหมู่บ้านนางซึ่งเป็นหนึ่งในหมู่บ้านที่มีจำนวนคนไทยใหญ่อีกหลายคนที่สามารถสร้างเส้นทางการเคลื่อนย้ายของตนเอง และทำให้ชายแดนเป็นโอกาสจากการเป็นแม่ค้าทางไกลช่วงทศวรรษ 1980

เธอใช้โอกาสนี้ข้ามแดนไปยังเมืองไทยและทำงานในฐานะแรงงานอพยพ ก่อนที่จะกลับสู่ชายแดนทำงานเป็นแม่ค้าในยุคที่ถูกควบคุมด้วยกฎเกณฑ์หลังจังหวัดแม่ฮ่องสอนประกาศเปิดจุดผ่อนปรนการค้าหรือช่วงปี 1996 เป็นต้นมา

ตอนที่ เป็นแม่ค้ามาจากรัฐฉาน ตอนนั้นมาแม่ฮ่องสอน ไม่มีจุดผ่อนปรนเหมือนทุกวันนี้ มีแค่ทหารลาดตระเวน กระทั่งในช่วงทศวรรษ 1990 เราและคนไทยใหญ่อีก 3-4 คนข้ามไปฝั่งไทยไปทำงานทำ จริง ๆ ในช่วงนั้น เริ่มมีเจ้าหน้าที่ ตม. มาตั้งด่านแล้ว เราก็บอกเขาไปว่าจะไปเยี่ยมญาติในแม่ฮ่องสอน อยู่ในเมืองแม่ฮ่องสอนไม่นาน ก็ย้ายไปทำงานที่ฟาร์มหมูที่ชลบุรี อยู่สักพักก็ไปทำงานที่กรุงเทพฯ หลังจากนั้น 2-3 ปี เรากลับแม่ฮ่องสอน แต่ไม่กลับไปบ้านที่รัฐฉาน ตอนนั้นได้เงินจากทำงาน เลยมารื้อที่ดิน เอาไว้ปลูกพริกและเลี้ยงหมู เก็บเงินได้พอสมควรก็เลยซื้อรถกระบะ เราก็บสามมีเลยเริ่มรับส่งคนและของตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา²²

ผู้วิจัยพบกับนางซิ่นในช่วงแรกของการทำวิจัยในปลายปี 2012 เธอมีสถานะทางเศรษฐกิจที่ค่อนข้างมั่นคงและไม่ได้ระหกระเหินเป็นแรงงานอพยพเหมือนที่เล่าให้ฟังแล้ว ซึ่งสะท้อนว่าเธอได้เลื่อนชั้นทางสังคมด้วยการเป็นแม่ค้ารับส่งสินค้าจากฝั่งไทยและคนจากรัฐฉานที่เดินเข้าออกผ่านจุดผ่อนปรนการค้าในพื้นที่ชายแดน เธอสร้างครอบครัวและมีลูกสาวอายุ 9 ขวบ ทั้งยังได้สร้างบ้านสองชั้นขนาดใหญ่ที่หมู่บ้านชายแดน อีกสองปีถัดมาเธอดังห้องลูกอีกคน หวังให้เป็นลูกชายเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมคนไทใหญ่ในการบวชสร้างลง (บวชลูกแก้ว) เธอตั้งความหวังและลงทุนกับลูกคนนี้มาก ด้วยการขั้บรถกว่า 50 กิโลเมตรส่งลูกเข้าโรงเรียนในเมืองแม่ฮ่องสอนที่เธอเชื่อว่าคุณภาพการศึกษาดีกว่าโรงเรียนในหมู่บ้าน ทำให้การเดินทางรับคนและส่งสินค้าข้ามแดนตกเป็นหน้าที่ของสามีเป็นหลัก จากที่ก่อนหน้านี้ มักจะทำงานคู่กันสามีภรรยา²³

จากแรงงานอพยพสู่แม่ค้าชายแดน

นางแสง²⁴ มีเชื้อสายจีนจากพ่อแม่ที่เกิดในมณฑลกว๋างตุ้งในประเทศจีนและมาตั้งรกรากที่เมียนมาหลายสิบปี แต่พูดได้เฉพาะภาษาจีนและไทใหญ่ขณะที่ไม่เข้าใจภาษาเมียนมาแม้แต่น้อย พ่อของเธอเสียชีวิตแล้วขณะที่แม่ของเธออายุ 74 ปี (ในช่วงการทำวิจัย) นาง

²² สัมภาษณ์นางซิ่น ที่เมืองแม่ฮ่องสอน วันที่ 29 พฤศจิกายน และวันที่ 5 ธันวาคม 2012

²³ การสังเกตการณ์ของผู้วิจัยจากการเดินทางไปยังพื้นที่ศึกษา และติดต่อบุคคลชายแดนแห่งนั้นจนถึงปลายปี 2019

²⁴ สัมภาษณ์นางแสงครั้งแรกที่เมืองแม่ฮ่องสอน วันที่ 17 กันยายน 2012 และสัมภาษณ์ครั้งที่สองที่เมิงนาย รัฐฉาน วันที่ 15 ตุลาคม 2012

แสงเป็นแม่ค้าจากเมิงนายที่นำสินค้าจากเมียนมาขายฝั่งไทย และซากลับนำสินค้าจากเมืองไทยไปส่งขายตามร้านค้าในรัฐฉาน ผู้วิจัยจัดให้นางแสงอยู่ในกลุ่มที่ 4 เนื่องจากเธอเข้ามาเป็นแม่ค้าในยุคที่มีการจัดระเบียบและควบคุมกิจการค้าชายแดนโดยรัฐไทยแล้ว เรื่องราวของเธอเป็นตัวอย่างที่แสดงว่าเครือข่ายข้ามพรมแดนของการค้าทางไกลช่วงทศวรรษ 1980 ช่วยให้เธอจากบ้านเกิดมาเป็นแรงงานอพยพในช่วงทศวรรษ 1990 ด้วยวัยเพียง 19 ปี แม้ว่าต้องเผชิญกับรูปแบบการจัดการชายแดนที่ซับซ้อนในฝั่งไทยมากขึ้น ถึงกระนั้น เครือข่ายข้ามพรมแดนทั้งในรูปการค้าและเครือญาติคนรู้จักทั้งสองฝั่งยังคงแข็งแรงและนำพาให้เธอได้เดินทางเข้าสู่ประเทศไทยอย่างที่ตั้งใจ ขณะที่ให้สัมภาษณ์ เธออายุราว 35 ก่อนหน้านั้น เธอใช้ชีวิตแบบแรงงานอพยพในไทยคล้ายคลึงกับนางซิ่น จนเมื่ออายุ 21 ปี นางแสงตัดสินใจกลับเมียนมาเพราะตั้งท้องและกลับมากลอดลูกที่บ้านเกิด อยู่เลี้ยงลูกได้ 2 ปี เธอฝากลูกให้แม่ช่วยเลี้ยง ก่อนเดินทางข้ามแดนมายังไทยอีกครั้ง มุ่งหน้าหางานโรงงานในกรุงเทพฯ และเปลี่ยนงานอีกหลายที่ จนเก็บเงินซื้อรถกระบะและทำการค้ากับสามีเช่นเดียวกับนางซิ่น แต่ต่างกันตรงที่นางแสงเลือกกลับบ้านที่รัฐฉาน จะเห็นว่าทั้งนางซิ่นและนางแสงเห็นการเป็นแม่ค้าข้ามแดนคือการเลื่อนสถานะทางเศรษฐกิจและทางสังคม

ในแง่ของเพศภาวะที่เชื่อมโยงกับชายแดนทำให้เห็นการเคลื่อนย้ายของเธอในลักษณะวงจร (circular) นางแสงเดินทางกลับบ้านเกิดในช่วงที่เธอตั้งท้องคนแรกและได้ลูกชาย อยู่บ้านได้ไม่นานก็ต้องการกลับมาหางานและเก็บเงินที่ในไทย เมื่อต้องข้ามแดนไปอีกครั้งเธอเลือกที่จะละทิ้งหน้าที่การเลี้ยงลูกให้กับแม่และส่งเงินกลับบ้านมาช่วยเหลือแทน ดังนั้น การข้ามแดนมาเป็นแรงงานอพยพในเมืองไทยของนางแสงจึงทำให้เธอไม่สามารถทำหน้าที่เป็นแม่ได้เต็มที่ ต่างจากช่วงที่มีลูกคนที่สองซึ่งเป็นผู้ชายเหมือนกัน เธอและสามีตั้งตัวได้แล้วและตัดสินใจกลับมาเป็นแม่ค้าขนส่งสินค้าข้ามแดน ในช่วงที่ผู้วิจัยได้พบกับนางแสงในเดือนกันยายน ปี 2012 ในตัวเมืองแม่ฮ่องสอน ลูกน้อยคนที่สองของเธอเพิ่งอายุได้ 6 เดือนและยังไม่หย่านม ในเวลานั้นการเดินทางจากเมิงนายมาแม่ฮ่องสอนใช้เวลาเกือบหนึ่งวันเต็มได้ เนื่องจากรัฐบาลเมียนมายังไม่ได้เริ่มโครงการพัฒนาถนนในช่วงปี 2013 (Gecker, 2013) ไม่รวมกับเวลาที่นางแสงและสามีต้องนอนค้างคืนที่แม่ฮ่องสอนอย่างน้อย 2-3 คืนเพื่อเตรียมซื้อข้าวของฝั่งไทยขนกลับไปยังรัฐฉาน ผู้วิจัยถึงกับเอ่ยปากกับนางแสงว่า “โหดเล็กแค่นี้ ต้องเดินทางไกลตั้ง 2-3 วัน” นางแสงบอกว่าลูกของเธอเคยเดินทางไปกลับมาแล้วอย่างนี้ครั้งหนึ่ง และเปรยว่า “ตอนนี้ต้องไป ๆ มา ๆ ลำบากไปก่อน แม่ต้องหาเงิน อีกหน่อยจะได้สบาย”

ชีวิตของนางแสงในการเป็นแรงงานอพยพในไทยกับแม่ค้าข้ามแดนจึงทำให้เธอ

แสดงบทบาทความเป็นแม่ได้ต่างกัน ขณะที่การเป็นแรงงานอพยพเธอทำได้แค่เลี้ยงดูทางไกล ผ่านการส่งเงินกลับบ้าน การเป็นแม่ค้าข้ามแดนกลับทำให้เธอใกล้ชิดกับลูกมากกว่า แม้ว่า การเดินทางจากเมืองนายมาแม่ฮ่องสอนจะเป็นหนทางที่ลำบากทางกายภาพ แต่เมื่อเวลาอยู่ บ้าน เธอต้องติดต่อกับชายกับคนในหมู่บ้านแทบตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นการไปส่งสินค้าลง หนากับผู้ผลิตอาหารไทใหญ่ตามบ้านหรือที่ตลาดนัดประจำสัปดาห์ คนและเจ้าของร้านค้า ที่มาสั่งให้เธอซื้อสินค้าไทย หรือคนที่ต้องเดินทางกลับไปทำงานในไทยและต้องการโดยสาร ไปกับรถของเธอ ตลอดจนคนที่ฝากของหรือสินค้าให้เธอไปส่งให้ลูกหลานหรือญาติที่ไทย ทำให้นางแสงมีสมุดบันทึกจรรยาการติดตัว ดังนั้น นอกเหนือจากการให้นมลูกแล้ว เธอ แทบไม่ได้ทำหน้าที่ของการเป็นแม่หรือภรรยาแบบประเพณีนิยมมากนัก เช่นเธอจ้างให้คน ซักผ้าให้กับครอบครัว และเธอใช้ผ้าอ้อมสำเร็จรูปแทนผ้าธรรมดาเลี้ยงลูก²⁵

จากแรงงานอพยพสู่ผู้สืบทอดการค้าทางไกลในรุ่นแม่

กรณีสุดท้ายคือจ๋ามตอง²⁶ เด็กสาวไทใหญ่จากหมอกใหม่วัย 21 ปีในขณะที่ สัมภาษณ์ ผู้วิจัยจัดให้เธออยู่ในแม่ค้ากลุ่มที่ 4 เนื่องจากเธอเข้ามาทำการค้าในช่วงที่รัฐไทย สร้างกฎระเบียบควบคุมชายแดน ซึ่งต่างจากยุคการค้าทางไกลที่แม่ของเธอประสบ การทำการค้าของจ๋ามตองจึงเป็นการสืบทอดกิจการต่อจากแม่ที่เอาสินค้ามาขายในโหม่งและ ข้ามไปยังแม่ฮ่องสอนในช่วงทศวรรษ 1980 ซึ่งเธอได้ติดตามแม่มาค้าขายด้วยเมื่อตอนเป็น เด็ก จ๋ามตองเล่าเรื่องราวการข้ามแดนมาไทยของเธออย่างมีสีสันเมื่อเริ่มเข้าสู่วัยรุ่น ตอนอายุ 17 ปี เธอเห็นผู้คนในหมู่บ้านเดินทางข้ามแดนไปทำงานที่ไทยเป็นจำนวนมาก ซึ่งกระตุ้น ให้เธอผู้มีฐานะค่อนข้างดีในหมู่บ้านเห็นเป็นโอกาสทำขาย รวมถึงอยากรู้อยากเห็นและมี ประสบการณ์การไปประเทศไทย ทั้งที่ตอนนั้นยังเรียนไม่จบชั้นมัธยมดี เมื่อตัดสินใจแล้ว เธอใช้เครือข่ายการค้าข้ามแดนไปอยู่กับน้ำสาวที่เชียงใหม่เพียงสัปดาห์เดียว ก่อนได้งาน เป็นพี่เลี้ยงเด็กที่กรุงเทพฯ

มันก็ลำบากหน่อย ภายในเดือนหนึ่ง หนูเปลี่ยนงานไป 3 ครั้ง มันเหนื่อยและทนไม่ ค่อยไหว เลยต้องโทรศัพท์ให้แม่มารับที่เชียงใหม่ หลังออกจากงานที่กรุงเทพฯ กลับไปบ้าน อีกครั้ง กลับไปเรียนต่อจนถึงชั้น 10 แต่สอบไม่ผ่าน เลยตัดสินใจไปเมืองไทยอีกรอบ ใช้เส้น ทางเดิม คราวนี้ไม่ไปกรุงเทพฯ แล้ว ทำงานในร้านกาแฟที่เชียงใหม่ แต่ก็ทำได้ไม่นานอีก อยู่ แค่ 3-4 เดือนก็ลาออก เพราะงานมันหนักและได้เงินเดือนน้อย เดือนละ 3,500 บาท แต่

²⁵ จากการสังเกตการณ์ของผู้วิจัยระหว่างเยี่ยมเยือนนางแสงที่เมืองนาย ช่วงเดือนตุลาคม 2012

²⁶ สัมภาษณ์จ๋ามตอง ที่เมืองแม่ฮ่องสอน วันที่ 26 มกราคม 2013

เขาก็ให้หยุดอาทิพย์ละ 2 วัน เลยกลับบ้านไปช่วยแม่ขายของ เป็นแม่ค้าเอาของจากเมืองไทยไปขายที่บ้าน

การเป็นแม่ค้าขายแดนตั้งแต่ในวัยยังสาวของจำตองจึงแตกต่างจากกรณีของนางแสง ตรงที่เธอต้องมีพี่ชายในวัย 25 ปีเป็นคนขับรถขนของ โดยส่วนใหญ่แล้วผู้ค้าข้ามแดนในยุคนี้มักทำงานเป็นคู่สามีภรรยา สามีทำหน้าที่ขับรถ ขณะที่ภรยานั่งคู่ด้านหน้าทำหน้าที่สื่อสารตามเส้นทางที่ต้องปฏิสัมพันธ์กับทั้งเจ้าหน้าที่รัฐบาลเมียนมา และคนที่กำกับด่านบางจุดที่ทำงานภายใต้อำนาจใหม่ที่ควบคู่กับการปกครองของทหารเมียนมา รวมถึงเจ้าหน้าที่ฝั่งไทย อีกทั้งภรรยาต้องสั่งสินค้าและติดต่อสื่อสารกับผู้ค้าฝั่งไทย สำหรับจำตอง แม้เธอยังไม่ได้แต่งงาน แต่ก็ต้องมีสมาชิกในครอบครัวฝ่ายชายทำหน้าที่แทน ซึ่งสะท้อนได้ในสองมิติ มิติแรกคือการทำเธอเป็นหญิงสาวที่ไม่ควรเดินทางคนเดียว และการเดินทางจากหมอกใหม่ถึงแม่ฮ่องสอนใช้เวลา 2 วันเป็นอย่างน้อย มิติที่สองคือจำตองทำหน้าที่ติดต่อสื่อสารและจัดการเรื่องติดต่อซื้อขาย

อย่างไรก็ตาม การเป็นแม่ค้าในยุคนี้ของจำตองมีทักษะเพิ่มเติมคือเธอสามารถขับรถได้ แต่เธอมักจะขับบนเส้นทางราบ ส่วนที่ขายขับบนทางชันหรือบนภูเขาสูงที่เป็นลักษณะทางภูมิศาสตร์หลักของรัฐฉานและแม่ฮ่องสอน เรื่องราวของจำตองสะท้อนว่าชายแดนสำหรับเธอจึงเป็นทั้งโอกาสที่ทำให้เธอข้ามแดนไปรู้จักและเห็นสังคมไทยด้วยตาด้วยการเป็นแรงงานอพยพ ขณะเดียวกันชายแดนก็เป็นผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เคยเกิดขึ้นในรุ่นแม่ของเธอ และเมื่อจำตองตัดสินใจกลับมารับช่วงการค้าต่อจากแม่ แม่เธอยังไม่สามารถเดินทางไกลได้คนเดียวไม่ว่าอะไรกับยุคการค้าทางไกลที่แม่ค้าสาวต้องเดินทางกับสมาชิกผู้ชายเพื่อป้องกันการคุกคามทางเพศ แต่การเป็นแม่ค้าก็ทำให้เธอได้ออกจากกฎเกณฑ์ที่ต้องเรียนในห้องและจบการศึกษาแบบเพื่อนรุ่นเดียวของเธอ

สรุป

เรื่องราวชีวิตของผู้หญิงไทใหญ่ที่นำเสนอในช่วงระหว่างทศวรรษ 1970 ถึงทศวรรษ 1990 แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของชายแดนและการปรับเปลี่ยนเพศภาวะในฐานะกรอบการศึกษาหลัก พวกเขาได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในกิจกรรมการค้าทางไกลจากบริเวณรัฐฉานตอนใต้สู่ชายแดนไทย-เมียนมาที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนในช่วงที่มีการสู้รบและสงครามกลางเมือง ชายแดนในแง่ที่เป็นความรุนแรงกลับกลายเป็นโอกาสทำให้พวกเขาละทิ้งการทำหน้าที่ในบ้านก้าวสู่พื้นที่สาธารณะ และสามารถเคลื่อนย้ายภายในและข้ามเขตแดนรัฐ-ชาติ เรื่องเล่าบางช่วงของแม่ค้าเหล่านี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการ

เลือกใช้กลยุทธ์ทางการค้า เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการทำมาค้าขายท่ามกลางสถานการณ์การเมืองที่ไม่แน่นอน

บทความนี้ยังเสนอให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของการข้ามแดนและการสร้างเครือข่ายข้ามพรมแดนของแม่ค้า กล่าวคือด้วยสภาพที่ไม่มีเขตแดนรัฐ-ชาติชัดเจนระหว่างรัฐไทยและเมียนมา การเกิดขึ้นของอุปสงค์และอุปทานของสินค้าในบริเวณชายแดนส่งผลให้เกิดการเคลื่อนย้ายของผู้คนและสินค้าที่ค่อนข้างเสรี ทำให้ผู้ค้าจำนวนมากถือโอกาสข้ามแดนไปยังประเทศไทยและหาช่องทางทำมาหากินด้วยการเป็นแรงงานอพยพ พวกเขาใช้เครือข่ายข้ามแดนที่สร้างขึ้นในช่วงทศวรรษ 1980 เป็นเครื่องมือ เช่นเดียวกับแม่ค้าไทใหญ่ในบทความนี้ที่ได้รับอานิสงค์ของการค้าทางไกล การข้ามเขตแดนนำไปสู่การเปลี่ยนสถานะและเลื่อนชั้นทางสังคมในเวลาต่อมา ขณะเดียวกัน เรื่องราวชีวิตของพวกเขาก็สะท้อนให้เห็นถึงมิติเพศภาวะที่ผันแปรกับสถานะของการเป็นแม่ค้าและแรงงานอพยพ ทำให้พวกเขาเป็น “ปัจเจกที่เคลื่อนย้าย” ในบริบทชายแดนที่เร้นรอด และสามารถมีโอกาสนเลือกแสดงบทบาททางเพศภาวะที่ต้อรองได้มากขึ้น

บรรณานุกรม

- Brown, I. (2013). *Burma's economy in the twentieth century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chang, W. (2009). Venturing into “barbarous” regions: Transborder trade among migrant Yunnanese between Thailand and Burma, 1960s–1980s. *The Journal of Asian Studies*, 68 (2), 543-572.
- (2011). From a Shiji episode to the forbidden jade trade during the socialist regime in Burma. In E. Tagliacozzo & W. Chang (Eds.), *Chinese circulations: Capital commodities, and networks in Southeast Asia* (pp. 455-479). Durham and London: Duke University Press.
- (2013). The everyday politics of the underground trade in Burma by the Yunnanese Chinese since the Burmese socialist era. *Journal of Southeast Asian Studies*, 44 (2), 292-314.
- (2014a). *Beyond border: Stories of Yunnanese Chinese migrants of Burma*. Ithaca & London: Cornell University Press.
- (2014b). By sea and by land: Stories of two Chinese traders. In W. Chang & E. Tagliacozzo (Eds.), *Burmese lives: Ordinary life stories under the Burmese regime* (pp. 174-199). New York: Oxford University Press.
- Chao Tzang Yawngnwe. (1987). *The Shan of Burma: Memoirs of a Shan exile*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Christensen, R. & Sann Kyaw. (2006). *The Pa-O: Rebels and refugees*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Fiddian-Qasmiyeh, E., Loescher, G., Long, K. & Sigona, N. (2014). Introduction: Refugee and forced migration studies in transition. In E. Fiddian-Qasmiyeh, G. Loescher, K. Long, N. Sigona (Eds.), *The Oxford handbook of refugee and forced migration studies* (pp. 1-19). Oxford: Oxford University Press.

- Fink, C. (2001). *Living silence: Burma under military rule*. London and New York: Zed Books.
- Gecker, J. (2013). A road in Burma paved with hope. Retrieved August 18, 2015 from Irrawaddy Magazine Online:<http://www.irrawaddy.org/investment/a-road-in-burma-paved-with-hope.html>
- Glick Schiller, N., & Salazar, N. (2013). Regimes of mobility across the globe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 39 (2), 183-200.
- Hanson, S. (2010). Gender and mobility: New approaches for informing sustainability. *Gender, Place and Culture*, 17(1), 5-23.
- Irrawaddy. (1998). Hundreds flee Rangoon-SSA fighting. Retrieved July 14, 2013 from Irrawaddy Magazine: http://www2.irrawaddy.com/article.php?art_id=6167
- Koning, S. (2019). Displacement contexts and violent landscapes: How conflict and displacement structure women's lives and ongoing threats at the Thai-Myanmar border. *Social Science & Medicine*, 240, Article 112557.
- Kusakabe K. (1999). Women retail traders in Cambodia. *Gender, Technology and Development* 3 (3), 411-427.
- Kusakabe, K. and Zin Mar Ou. (2007). Relational places of ethnic Burman women migrants in the borderland town of Tachilek, Myanmar. *Singapore Journal of Tropical Geography*, 28, 300-313.
- Kusakabe, K., Sereyvathb, P., Suntornratanac, U., & Sriputinibondhd, N. (2008). Gendering border spaces: Impact of open border policy between Cambodia-Thailand on small-scale women fish traders. *African and Asian Studies*, 7, 1-17.
- Laungaramsri, P. (2006). Women, nation, and the ambivalence of subversive identification along the Thai-Burmese border. *Sojourn: Journal of Social Issues in Southeast Asia*, 21 (1), 68-89.
- Lintner, B. (1990). *The rise and fall of communist party of Burma (CPB)*. Ithaca: SEAP, Cornell University.

- (1995). Recent developments on the Thai-Burma border. *IBRU Boundary and Security Bulletin*, April, 72-76.
- McCoy, A. W. (1999). Requiem for a drug Lord: State and commodity in the career of Khun Sa. In J. M. Heyman (Ed.), *States and illegal practices* (pp. 129-168). Oxford and New York: Berg.
- Mya Maung. (1964). Socialism and economic development of Burma. *Asian Survey*, 4 (12), 1182-1190.
- (1989). The Burma road to poverty: A socio-political analysis. *Fletcher Forum of World Affairs*, 13 (2), 271-294.
- Morales, M.C. & Bejarano, C. (2009). Transnational sexual and gendered violence: An application of border sexual conquest at a Mexico-US border. *Global Networks*, 9(3), 420-439.
- Pickering, S. & Cochrane, B. (2012). Irregular border-crossing deaths and gender: Where, how and why women die crossing borders. *Theoretical Criminology*, 17(1), 27-48.
- Phadungkiati, L. & Connell, J. (2014). Social networks as livelihood strategies for small-scale traders on the Thai-Lao border. *Australian Geographer*, 45(3), 375-391.
- S.H.A.N. (2014). Self-administrated zones in Shan state reorganized. Retrieved September 4, 2015 from <http://english.panglong.org/self-administrated-zones-in-shan-state-re-organized/>
- Smith, M. (1999). *Burma: Insurgency and the politics of ethnicity*. London & New York: Zed Books.
- Sur, M. (2012). *Jungle passports and metal fences: Living on the border between northeast India and Bangladesh*. (Unpublished PhD Thesis), University of Amsterdam.
- (2018). Asia's gendered borderlands. In A. Horstmann, M. Saxer, & A. Rippa (Eds.), *Routledge handbook of Asian borderlands* (pp. 30-41). New York: Routledge.

- Turaeva, R. (2018). Border and road regime in central Asia: Ordering disorder at an Uzbek-Kazakh checkpoint. In A. Horstmann, M. Saxer, & A. Rippa (Eds.), *Routledge handbook of Asian borderlands* (pp. 434-444). New York: Routledge.
- Téllez, M. (2008). Community of struggle: Gender, violence, and resistance on the U.S./Mexico border. *Gender & Society*, 22 (5), 545-567.
- Walker, A. (1999). *The legend of the golden boat: Regulation, trade and traders in the borderlands of Laos, Thailand, China, and Burma*. Honolulu: University of Press.
- Wilkins, A. (2017). Gender, migration and intimate geopolitics: Shifting senses of home among women on the Myanmar-Thailand border. *Gender, Place & Culture: A Journal of Feminist Geography*, 24 (11), 1549-1568.
- Wilson, T. & Donnan, H. (2012). Borders and border studies. In T. M. Wilson & H. Donnan (Eds.), *A Companion to border studies* (pp. 1-25). West Sussex: Blackwell Publishing Ltd.
- Zhang, J. (2017). Mobilities on edge: Migration at the margins of nation-states. In G. Liu-Farrer & B. Yeoh (Eds.), *Routledge handbook of Asian migrations* (pp. 288-298). London and New York: Routledge.

